

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА
ДИЗАЙНУ

Факультет економіки та управління

Кафедра приватного та публічного права

На правах рукопису

Кваліфікаційна робота

на тему:

**«ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ В УКРАЇНІ: ВНУТРІШНІ ТА
ЗОВНІШНІ ВИМІРИ»**

Виконав: студент групи БППК - 22
спеціальності 052 «Політологія»
Ведутенко Михайло Андрійович

Науковий керівник: **Шаповалова А.М.,**
к. політ. наук, доцент

Рецензент: **Гапоненко В. А.,**
д. політ. наук, професор

Київ 2026

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА
ДИЗАЙНУ

Факультет економіки та управління
Кафедра приватного та публічного права
Спеціальність 052 «Політологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри приватного та
публічного права _____ проф. Юрій Оніщик

«_____» _____ 20____ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА
Ведутенко Михайла Андрійовича
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Етнополітичні конфлікти в Україні: внутрішні та зовнішні виміри

Науковий керівник роботи Шаповалова Алла Миколаївна к. політ. наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом КНУТД від « 17 » березня 2026 року № 62уч

2. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи Законодавчо – нормативні акти України, статистичні щорічники, навчальні посібники, підручники, монографії, фахові наукові видання, словники, тези міжнародних наукових конференцій тощо

3. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження етнополітичних конфліктів. Розділ 2. Особливості прояву етнополітичних конфліктів в Україні: внутрішній та зовнішній виміри. Розділ 3. Перспективи подолання та запобігання етнополітичним конфліктам.

4. Дата видачі завдання 15 вересня 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Ведутенко М.А. Етнополітичні конфлікти в Україні: внутрішні та зовнішні виміри. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 052 «Політологія», КНУТД, 2026.

Метою дослідження є з'ясування теоретико-методологічних основ, аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників виникнення та перебігу етнополітичних конфліктів в Україні, а також визначення перспектив їх подолання та запобігання. У роботі розглянуто понятійно-категоріальний апарат і типологію етнополітичних конфліктів, окреслено основні причини їх виникнення. Проаналізовано внутрішні прояви етнополітичних суперечностей в українському суспільстві та зовнішні фактори, зокрема вплив сусідніх держав і міжнародних акторів. Досліджено роль державних інституцій у врегулюванні конфліктів, виокремлено можливі шляхи зміцнення міжетнічної злагоди в Україні. Представлено рекомендації щодо удосконалення державної політики у сфері міжетнічних відносин та посилення стабільності політичної системи.

Ключові слова: етнополітичний конфлікт, внутрішні чинники, зовнішній вплив, міжетнічна злагода, Україна.

SUMMARY

Vedutenko M.A. Ethnopolitical Conflicts in Ukraine: Internal and External Dimensions. Manuscript. Bachelor's thesis to obtain the educational level of bachelor in the specialty 052 Political Science, KNUTD, 2026.

The purpose of the study is to determine the theoretical and methodological foundations, analyze the internal and external factors of emergence and development of ethnopolitical conflicts in Ukraine, and to outline prospects for their resolution and prevention. The paper examines the conceptual framework and typology of ethnopolitical conflicts, highlighting the main causes of their occurrence. The research analyzes the internal manifestations of ethnopolitical tensions in Ukrainian society and external influences, including the role of neighboring states and

international actors. The role of state institutions in conflict resolution is studied, and possible ways of strengthening interethnic harmony in Ukraine are identified. Recommendations are provided to improve state policy in the field of interethnic relations and to enhance the stability of the political system.

Keywords: ethnopolitical conflict, internal factors, external influence, interethnic harmony, Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ	
1.1. Поняття, типологія та причини виникнення етнополітичних конфліктів ...	11
1.2. Методологічні підходи до вивчення внутрішніх і зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів.....	20
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ: ВНУТРІШНІЙ ТА ЗОВНІШНІЙ ВИМІРИ	
2.1. Внутрішні чинники та прояви етнополітичних конфліктів в Україні.....	28
2.2. Зовнішній вплив на розвиток етнополітичних конфліктів: роль сусідніх держав та міжнародних акторів.....	36
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИМ КОНФЛІКТАМ	
3.1. Роль держави у врегулюванні етнополітичних суперечностей.....	45
3.2. Можливі шляхи зміцнення міжетнічної злагоди в Україні.....	51
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДЕСС – Державна служба України з етнополітики та свободи совісті

ЄС – Європейський Союз

«ДНР/ЛНР» – Донецька народна республіка / Луганська народна республіка

НАТО – Організація Північноатлантичного договору
(North Atlantic Treaty Organization)

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

УПА – Українською повстанською армією

ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН

САР – Комплексний пакет допомоги НАТО

NSATU – Координаційний центр НАТО з безпекової допомоги

ВСТУП

Актуальність теми етнополітичних конфліктів в Україні визначається тим, що вони становлять загрозу національній безпеці, стабільності суспільства та територіальній цілісності держави. Історичний досвід свідчить, що етнічний чинник нерідко ставав підґрунтям для напруженості у відносинах між різними соціальними групами, а в умовах політичних криз міг переростати у відкрите протистояння. Сучасна Україна, перебуваючи в процесі трансформацій і водночас протистоячи зовнішній агресії, особливо гостро стикається з проблемою гармонізації міжетнічних відносин.

Важливість дослідження полягає в тому, що етнополітичні конфлікти мають багатовимірний характер: вони проявляються як у внутрішніх суспільних процесах, так і внаслідок зовнішнього втручання. У сучасних умовах збройного протистояння з боку російської федерації етнічна складова використовується агресором як один із інструментів дестабілізації та політичного тиску. Це зумовлює потребу у глибокому аналізі не лише внутрішніх факторів, а й ролі зовнішніх акторів, що впливають на розвиток подій в Україні.

Особливого значення набуває дослідження специфіки внутрішніх етнополітичних протиріч. Україна є багатонаціональною державою, де проживають представники різних етнічних і культурних спільнот. Питання їх інтеграції, забезпечення прав і свобод, формування умов для збереження культурної самобутності потребують уважного вивчення. У разі невирішення цих проблем існує ризик переростання локальних суперечностей у більш масштабні конфлікти.

Таким чином, аналіз етнополітичних конфліктів у внутрішньому та зовнішньому вимірах дозволяє комплексно оцінити їхній вплив на суспільно-політичні процеси в Україні. Дослідження цієї проблематики спрямоване на розкриття причин і механізмів конфліктів, а також пошук шляхів їх подолання,

що є надзвичайно важливим для забезпечення стабільності та демократичного розвитку держави.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблематика етнополітичних конфліктів в Україні посідає важливе місце у сучасних наукових дослідженнях, що охоплюють як теоретичні, так і прикладні аспекти. Вітчизняні дослідники аналізують методологічні підходи до вивчення конфліктів, особливості їх внутрішніх і зовнішніх вимірів, а також вплив регіональних та міжнародних чинників. Зокрема, питання типології та класифікації концепцій дослідження етнонаціональних конфліктів висвітлює у своїй роботі О. Шамборовська [43], тоді як А. Кіссе [17] розглядає новітні концепції етнічних конфліктів, акцентуючи на їх сутності та типологізації. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічної бази зробила праця С. М. Дерев'янка [10], присвячена методології політичної науки, що дозволяє аналізувати конфлікти у ширшому контексті політичних процесів.

Важливим напрямом досліджень є аналіз регіональних особливостей розвитку етнополітичних процесів в Україні, здійснений В. Овчаренком [22], а також праці, що стосуються загроз етнополітичній безпеці держави (Ю. Руденко [32]). Актуальні питання інтеграції та дезінтеграції у сучасному світі докладно досліджені у монографії В. Явіра [46], тоді як К. Вітман та Ю. Завгородня [8] аналізують сучасні тенденції етнополітичних процесів, звертаючи увагу на їхні динамічні зміни. Особливу увагу у контексті безпекових викликів заслуговує національна доповідь під редакцією Е. Лібанової [24], де комплексно розглянуто інтеграційні процеси українського суспільства в умовах воєнних загроз на Донбасі. Дослідження соціальних аспектів конфліктології представлені у навчальному посібнику Л. Гуменюк [9], а питання зовнішніх викликів, зокрема впливу угорського чинника на Закарпатті, розкриває М. Трачук [37].

Мета дослідження. З'ясувати особливості внутрішніх та зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів в Україні, визначити їхні причини, форми

прояву та наслідки, а також проаналізувати можливі підходи до їх врегулювання.

Завдання дослідження наступні:

— дослідити поняття, типологію та причини виникнення етнополітичних конфліктів;

— розглянути методологічні підходи до вивчення внутрішніх і зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів;

— охарактеризувати внутрішні чинники та прояви етнополітичних конфліктів в Україні;

— дослідити зовнішній вплив на розвиток етнополітичних конфліктів: роль сусідніх держав та міжнародних акторів;

— розглянути роль держави у врегулюванні етнополітичних суперечностей;

— окреслити можливі шляхи зміцнення міжетнічної злагоди в Україні.

Об'єкт дослідження: етнополітичні конфлікти як соціально-політичне явище.

Предмет дослідження: внутрішні чинники та зовнішні впливи, що зумовлюють виникнення і розвиток етнополітичних конфліктів в Україні.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі застосовано комплекс методів, що забезпечують всебічний аналіз етнополітичних конфліктів в Україні та їхніх внутрішніх і зовнішніх вимірів.

Порівняльний метод – використовувався для порівняння різних моделей врегулювання етнополітичних конфліктів у світовій практиці, що дозволило виявити ефективні механізми і визначити можливості їхнього застосування в українських умовах.

Системний підхід – дозволив розглядати етнополітичні конфлікти як комплексне явище, що включає соціальні, політичні та культурні фактори, а також взаємодію між різними етнічними спільнотами та державними інститутами.

Історико-порівняльний метод – застосовувався для простеження розвитку міжетнічних відносин в Україні та визначення історичних передумов сучасних конфліктів.

Метод аналізу та синтезу – дав змогу деталізовано розглянути внутрішні та зовнішні чинники конфліктів, виділити характерні тенденції і сформулювати узагальнені висновки щодо їхніх причин та наслідків.

Контент-аналіз нормативно-правових актів, офіційних документів та медіа-джерел – застосовувався для вивчення законодавчої бази, регламентів міжетнічної політики, а також оцінки інформаційного впливу зовнішніх і внутрішніх акторів на розвиток етнополітичних конфліктів.

Кейс-метод – використовувався для аналізу конкретних прикладів етнополітичних конфліктів в Україні, що дозволило виявити особливості їхнього перебігу та оцінити ефективність різних стратегій врегулювання.

Метод прогнозування – застосовувався для оцінки можливих сценаріїв розвитку етнополітичних конфліктів в Україні та визначення перспектив запобігання загострення напруженості у міжетнічних відносинах.

Теоретична значущість дослідження. Дослідження сприяє глибшому розумінню природи та механізмів етнополітичних конфліктів, їхніх внутрішніх і зовнішніх вимірів, а також взаємозв'язку між соціально-етнічними процесами та політичними рішеннями. Робота систематизує наявні наукові підходи до вивчення етнополітичних протиріч, інтегрує вітчизняний і зарубіжний досвід і окреслює концептуальні засади аналізу конфліктів у багатонаціональних державах.

Практична значущість дослідження. Результати роботи можуть бути використані для розробки заходів щодо попередження та врегулювання етнополітичних конфліктів в Україні, а також для підготовки фахівців із політології, міжнародних відносин та соціології. Вони можуть слугувати основою для аналітичних матеріалів, державних стратегій міжетнічної політики та наукових досліджень у сфері етнополітичної безпеки.

Апробація дослідження. А.М. Шаповалова, М.А. Ведутенко ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ АКТОРІВ НА ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИЧНОГО PR ДЛЯ МАЙБУТНІХ ВИБОРІВ // № 41 (2026): Міжнародні та політичні дослідження. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2026. 360 с. – С.257-265. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2026.41>

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Поняття, типологія та причини виникнення етнополітичних конфліктів

Сучасний світ на початку ХХІ століття зіткнувся із значним зростанням кількості та інтенсивності конфліктів, що виникають на етнічному ґрунті. Феномен етнополітичного конфлікту став однією з головних загроз міжнародній стабільності та національній безпеці держав, що зумовило його виняткове значення для наукового аналізу. Актуальність дослідження цього явища пов'язана з низкою нових чинників, які чітко проявилися в політичному житті народів світу протягом останніх десятиліть.

Для поліетнічної України проблема прогнозування, попередження та ефективного врегулювання етнополітичних конфліктів набуває особливої значущості. Етнічне відродження, що стало політичним явищем у Радянському Союзі в середині 1980-х років, відіграло ключову роль у процесах державного будівництва та здобуття незалежності, однак воно ж створило потенційні загрози для етнополітичної стабільності.

Небезпека деструктивних процесів посилюється через зовнішні впливи, зокрема в контексті гібридної війни, що може розглядатися як сучасна форма етнополітичного конфлікту. Відтак, глибоке розуміння сутності

етнополітичного конфлікту, його типології, причин та механізмів виникнення є критично важливим для розробки цілісної концепції етнополітичної безпеки, спрямованої на зміцнення стабільності українського суспільства та гарантування національної безпеки держави.

Дослідження феномену конфлікту має багатовікову історію, хоча як самостійний об'єкт наукового аналізу він виділився лише на зламі XIX–XX століть [43, с. 147]. Вже в античний період, коли політичні теорії почали оформлюватися в окрему галузь, філософи замислювалися над природою суспільних протиріч. Однак, протягом тривалого часу конфлікт розглядався як повсякденне явище і не був предметом системного наукового вивчення [8, с. 15].

У сучасній соціально-політичній науці конфлікт визначається як багатофакторне і багатофункціональне явище, яке є неминучим або навіть природним для суспільного життя.

Дехто визначає його як «соціальну взаємодію, учасники якої свідомо і відкрито протистоять одне одному через реальну чи удавану несумісність їхніх інтересів, прагнень, поглядів». Це протистояння не є патологією, а скоріше способом існування соціуму.

Серед класиків, які заклали основи конфліктології, слід виділити Г. Зіммеля, Л. Козера, Р. Дарендорфа, Т. Гоббса, К. Клаузевіца та інших, які розглядали конфлікт як рушійну силу соціальних змін. Серед вітчизняних авторів, що досліджують конфліктну взаємодію в умовах модернізації посткомуністичного суспільства, вагомий внесок зробили В. Бебик, М. Головатий, А. Колодій, І. Кресіна, О. Картунов та інші [36].

Для повного розуміння сутності етнополітичного конфлікту необхідно спочатку визначити його базові складові.

З одного боку, це етнос – спільнота людей, об'єднана єдиним походженням, що існує як структура в межах державних чи територіальних кордонів. Етнічний конфлікт є особливою формою соціального конфлікту, де

саме етнічна спільнота виступає в ролі соціальної цілісності, що протистоїть іншій спільноті.

Як зазначає С. Римаренко: «Останнім часом у світовій та українській етнополітології поширюється конструктивістський підхід до осмислення етнічності та природи етнічних спільнот. У його межах нації, етноси та етнічні групи розглядаються як соціальні конструкти, а сама етнічність трактується як процес формування уявних спільнот» [30, с. 22].

З іншого боку, існує поняття етнополітики, яка являє собою сферу постійної взаємодії етнополітичних поглядів, що відбивають реальну боротьбу різних суспільних сил та протидію різноманітних етнокультурних і політичних впливів. Вона охоплює складні та суперечливі процеси національно-державного будівництва.

Як пишеться у Енциклопедії сучасної України: «етнополітика – це цілеспрямована діяльність держави, політичних партій і громадських організацій у поліетнічних країнах із регулювання відносин між етнічними групами» [12].

У науковій літературі існує значна дискусія щодо розмежування понять «етнічний» та «етнополітичний» конфлікти. Багато вчених, називаючи такі конфлікти етнічними, часто розглядають їх як етнополітичні, оскільки вони зачіпають одночасно дві важливі сфери суспільного життя – етнічну та політичну. Вважається, що будь-який етнонаціональний конфлікт згодом набуває політичної складової, і навпаки, політичні протистояння в поліетнічній державі можуть трансформуватися в етнополітичні.

Головна особливість етнополітичного конфлікту, як наголошує Дж. Ротшильд, полягає в «політизації етнічності», тобто в перетворенні етнічних відмінностей з культурної чи соціальної величини на політичну силу, спрямовану на боротьбу за владу та усунення нерівності. Це підкреслює, що політична боротьба є невід'ємним і визначальним елементом етнополітичного конфлікту [65, с. 37].

Враховуючи цю багатогранність, можна запропонувати синтезоване визначення, яке акумулює ключові аспекти. Етнополітичний конфлікт – це ситуація «протистояння і опозиції в системі відносин між двома чи більше етнічними спільнотами, їх групами й індивідами, що виникає через несумісність об'єктивних або суб'єктивних інтересів, цілей і цінностей». Це зіткнення інтересів відбувається на ґрунті етнічних відмінностей, а його об'єктом є влада та життєво необхідні ресурси.

Таке визначення вдало поєднує етнічну основу з політичною складовою, підкреслюючи, що етнополітичний конфлікт – це не просто міжетнічна неприязнь, а цілеспрямована боротьба за політичні права та ресурси. Зокрема, він є агресивним зіткненням інтересів і поглядів, яке відображається у сфері етнонаціональних відносин та використовується для вирішення політичних завдань [18].

Генезис етнополітичних конфліктів має глибокі історичні корені. Хоча етнополітичні ідеї зародилися ще в античний період, вони не були предметом системного наукового осмислення аж до кінця XIX століття. XX століття стало періодом «етнічного відродження», коли роль етносів у суспільних процесах значно посилилася.

Як зауважує дослідниця Шаповалова А.М., цей процес відбувався на тлі глобалізації та інтернаціоналізації соціально-політичного життя [44]. Розпад імперій, а згодом і завершення «холодної війни», призвели до якісних змін у специфіці збройних конфліктів, які стали частіше виникати на внутрішньодержавному рівні. Це зробило феномен етнополітичного конфлікту одним із найактуальніших об'єктів для досліджень.

Етнополітичний конфлікт, як і інші соціальні конфлікти, проходить певні стадії розвитку. Дослідники виділяють такі основні стадії:

- 1) Передкризова стадія (латентна): існує прихована міжетнічна напруженість, яка ще не переросла у відкрите протистояння, але має потенціал до ескалації. На цій стадії відбувається усвідомлення сторонами несумісності своїх інтересів.

2) Стадія кризових проявів (пік): відбувається ескалація конфлікту, що може переходити від масових актів громадської непокори до збройних сутичок чи етнополітичних війн.

3) Посткризовий період: відбувається вирішення конфлікту та відбудова стабільності, хоча напруга може залишатися [33, с. 139].

Наукові підходи до типологізації етнополітичних конфліктів ґрунтуються на трьох основних концепціях етнічності: примордіалізмі, інструменталізмі та конструктивізмі. Кожна з них пропонує власне пояснення природи та причин конфліктів, що дозволяє класифікувати їх за різними критеріями.

Примордіалістський підхід (або атрибутивний) розглядає етнічні конфлікти як невід'ємну частину історичного процесу, як явище, притаманне людському суспільству. Він ґрунтується на ідеї «стародавньої ворожнечі» або іманентних міжетнічних суперечностей, які можуть бути придушені авторитарними режимами, але неминуче вириваються назовні, як тільки влада слабне. З цієї точки зору, конфлікти між сербами та хорватами або вірменами та азербайджанцями є неминучими через взаємну ненависть, що накопичувалася історично.

Інструменталістський підхід протистоїть примордіалізму, розглядаючи етнополітичний конфлікт не як прояв «стародавньої ворожнечі», а як результат міжгрупової конкуренції за економічні, політичні чи природні ресурси. Етнічність тут виступає як інструмент, що використовується політичними лідерами для мобілізації мас задля досягнення своїх цілей. Згідно з цією концепцією, конфлікти, що здаються етнічними, є наслідком маніпуляцій, спрямованих на захоплення влади або інших ресурсів.

Конструктивістський підхід є варіацією реалістичної школи і стверджує, що етнічні конфлікти можуть базуватися на реальних, хоча й не обов'язково етнічних проблемах. Згідно з цією концепцією, етнічність є соціальним конструктом, який формується в процесі взаємодії та може бути мобілізований політичними акторами. Конфлікти в цьому випадку розглядаються як ознака

соціальної патології або дисфункції соціальних систем, що дозволяє пояснити їхні причини та динаміку [43, с. 149].

Послугуючись працями О. Савицької, Л. Співака, Л. Орбана, В. Хруща та ін. наведемо таку типологізацію етнополітичних конфліктів [13;33]:

1. За інтенсивністю проявів.

Швидкоплинні – виникають раптово, як правило, через конкретну подію чи інцидент (наприклад, образливий вислів, акт насильства, дискримінаційне рішення влади). Такі конфлікти часто мають короткочасний характер і можуть завершитися після втручання посередників або врегулювання ситуації на локальному рівні. Вони не завжди залишають глибокий слід у суспільстві, але здатні стати поштовхом до більшого протистояння.

В'яло поточні (тривалі) – конфлікти, що розгортаються поступово, протягом тривалого часу. Їх характерною ознакою є наявність «тліючої напруженості», яка не переходить у відкриту фазу, але постійно існує в суспільстві. Наприклад, суперечності щодо мови чи культурних прав можуть роками зберігатися в латентній формі, періодично загострюючись.

2. За масштабами прояву.

Локальні – конфлікти, що охоплюють окрему громаду, місто чи територію в межах держави. Вони часто пов'язані з конкретними соціальними проблемами або етнічною дискримінацією на місцевому рівні.

Національні – поширюються на великі території держави або охоплюють одразу кілька суміжних регіонів. Такі конфлікти можуть мати значний вплив на внутрішню стабільність країни. Прикладом можуть бути сепаратистські рухи, які претендують на широку автономію чи незалежність.

Глобальні – етнополітичні конфлікти, які виходять за межі однієї держави, набуваючи міжнародного значення. Вони часто стосуються територій із кількома етнічними спільнотами, що претендують на самовизначення, або спричиняють масові переміщення населення. Прикладом є конфлікти на Балканах чи на Близькому Сході.

3. За цілями конфліктуючих сторін.

Соціально-економічні – у центрі стоять вимоги рівності в доступі до ресурсів, працевлаштування, соціальних благ. Етнічна меншина може вимагати скасування дискримінаційних норм або забезпечення рівних можливостей у суспільстві.

Культурно-мовні – конфлікти, що розгортаються навколо питань збереження чи відродження мови, освіти та культурної ідентичності. Зазвичай стосуються боротьби за офіційне визнання мови, права на навчання рідною мовою, підтримку культурних традицій.

Політичні – стосуються участі етнічних груп у політичному житті країни. Це може бути боротьба за представництво у владі, вимога створення автономії чи зміни політичної системи, яка обмежує права меншини.

Територіальні – найгостріша форма, яка пов'язана з прагненням змінити державні кордони, відокремитися від існуючої держави або приєднатися до іншої. Такі конфлікти часто мають затяжний характер і здатні перерости у відкриті збройні протистояння.

Отже, як бачимо, типологізація етнополітичних конфліктів засвідчує багатошаровість цього явища та його залежність від комплексу соціальних, культурних, політичних і територіальних чинників. Конфлікти різняться за масштабом, інтенсивністю та цілями, проте ключовою їхньою рисою є динамічність: від латентних форм вони здатні еволюціонувати у відкриті протистояння, змінюючи свій характер і ступінь загрози для суспільної стабільності.

Тепер перейдемо до основних теорій причин конфліктів. У науковій літературі виділяють два основні підходи до пояснення причин виникнення етнополітичних конфліктів: об'єктивістський та інструментальний. Ці підходи, хоч і здаються протилежними, на практиці часто доповнюють один одного, що підкреслює необхідність комплексного, синтезованого аналізу.

Об'єктивістський підхід пов'язує причини конфліктів з об'єктивними обставинами та особливостями сторін. До нього відносяться такі концепції, як:

Концепція розпаду імперій та колоніальної системи: пояснює конфлікти глобальним процесом боротьби малих народів за національне самовизначення, що особливо помітно після розпаду СРСР та Югославії.

Концепція «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона: стверджує, що головним джерелом конфліктів у сучасному світі є цивілізаційна, а не ідеологічна чи економічна, несумісність. Конфліктні лінії пролягають саме на межах між цивілізаціями, як-от євро-християнська та азіатсько-мусульманська [60].

Інструментальний підхід ґрунтується на уявленні, що причини та ескалація етнічних конфліктів залежать від можливості вузької групи людей маніпулювати свідомістю мас. Згідно з цією теорією, політичні еліти використовують реальні або уявні образи та проблеми для політичної мобілізації, перетворюючи їх на гасла для захоплення чи утримання влади. У такому випадку етнічність стає інструментом для досягнення позаетнічних цілей.

Насправді, світові конфлікти, як, наприклад, розпад Югославії чи російсько-українська війна, демонструють, що ці підходи не виключають один одного. Історичні травми чи етнічна нерівність є об'єктивними передумовами, які потім інструменталізуються політичними елітами для досягнення власних цілей. Тому найбільш ефективним є комплексний підхід, який враховує як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники [41, с. 64].

Виникнення будь-якого етнополітичного конфлікту обумовлено, перш за все, існуванням тієї чи іншої форми етнічної нерівності. Ця нерівність може проявлятися в різних сферах життя.

1) Економічні та соціальні чинники. До них належить нерівний доступ представників різних етнічних груп до економічних, політичних та інформаційних ресурсів суспільства. Етнічний та класовий поділ праці та соціальних статусів також може стати джерелом напруги.

Сучасні соціально-економічні зміни, такі як урбанізація та індустріалізація, призводять до загострення конкуренції між етнічними групами

за робочі місця та ресурси. Важливу роль відіграють зміни в структурно-функціональній системі виробництва, розподілу та споживання, коли, наприклад, традиційні види діяльності переходять від одного етносу до іншого внаслідок міграції чи перерозподілу власності.

2) Історичні та політичні чинники. Історичні травми, включаючи окупацію, поневолення, етнічні чистки та геноцид, є потужними передумовами для конфліктів. Порушення політичних прав та обмеження громадянських свобод для певних етнічних спільнот також є ключовим фактором.

Територіальні суперечки, що часто мають глибокі історичні корені, є причиною багатьох конфліктів, як-от конфлікти на Південному Кавказі. Діяльність націоналістично орієнтованих політичних акторів, які активно використовують історичні образи та розбіжності для досягнення своїх цілей, є важливим ініціатором конфлікту. Навіть розбіжності у баченні подальшого розвитку між етнонаціональною спільнотою та владою країни можуть стати причиною конфлікту.

3) Культурні та психологічні аспекти. Важливу роль відіграють культурна дискримінація, мовні питання, міжконфесійні суперечності. Ключовим соціально-психологічним механізмом, що лежить в основі етнополітичних конфліктів, є протиставлення «Ми» (свої) і «Вони» (чужі), яке дозволяє створити «образ ворога».

Цей механізм є центральним, оскільки він дозволяє мобілізувати етнічну групу, посилити відчуття неприязні та ворожості, що може призвести до насильницької фази конфлікту, коли компроміс сприймається як капітуляція. При цьому, як зазначають дослідники, етнокультурні відмінності самі по собі не є причиною конфліктів, а лише приводом для їхнього загострення. У реальному житті чисто міжетнічних причин не існує, оскільки етнічна самоідентифікація — це лише спосіб захисту своїх інтересів.

Отже, аналіз понять, типології та причин етнополітичних конфліктів свідчить про складність і багатогранність цього явища. Етнополітичний конфлікт є не просто міжетнічним зіткненням, а складним, багатофакторним

процесом, у якому етнічні відмінності переплітаються з політичною боротьбою за владу, статус і ресурси. Його сутність полягає в «політизації етнічності», що робить його ключовим об'єктом для дослідження в сучасній конфліктології.

Таким чином, у теоретичному вимірі, правильне розуміння сутності та генезису етнополітичних конфліктів є необхідною умовою для розробки ефективних механізмів їхнього врегулювання. Завдання полягає не в досягненні утопічного безконфліктного стану, а в запобіганні переходу латентної напруги у відкриту конфронтацію. Саме своєчасне виявлення конфліктогенних чинників, коли вони ще перебувають у прихованому стані, є ключовою умовою для ефективного запобігання деструктивним наслідкам етнополітичних суперечностей.

1.2. Методологічні підходи до вивчення внутрішніх і зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів

У сучасному світі етнополітичні конфлікти є однією з найбільш руйнівних форм соціально-політичної взаємодії, що становлять серйозну загрозу не лише для внутрішньої стабільності держав, а й для регіональної та глобальної безпеки. Їхня динаміка, особливо на пострадянському просторі, демонструє складність та багатофакторність, що вимагає глибокого аналізу причин, динаміки та шляхів врегулювання цих явищ.

У цьому контексті, значення методології неможливо переоцінити. Методологія є не просто сукупністю методів, а фундаментальною основою, що формує мислення дослідника та забезпечує об'єктивність і достовірність наукових результатів. Вона слугує своєрідним «компасом», який дозволяє систематизувати великі обсяги інформації з різних джерел, розрізняти першопричини та наслідки, а також аргументовано оцінювати отримані результати. Без чітко визначеної методологічної основи будь-яке дослідження етнополітичних конфліктів ризикує бути поверхневим, необґрунтованим або навіть еkleктичним [10, с. 89].

За визначенням класичних представників методології, таких як Дж. Геррінг, методологія не є статичним набором технік, а динамічним процесом, що враховує епістемологічні та онтологічні засади знання, дозволяючи розрізняти інформацію від справжнього знання [57, с. 26].

На нашу думку, у контексті етнополітичних конфліктів методологія важлива тим, що допомагає подолати методологічні проблеми, такі як надмірний обсяг публікацій, що призводить до плутанини в деталях і втрати фокусу на ключових аспектах, а також відсутність єдиної парадигми для інтеграції знань з суміжних дисциплін.

Підкреслимо, що методологія наукового дослідження в політології визначається як сукупність принципів, правил, прийомів та норм, які використовуються для теоретичного та практичного освоєння соціально-політичної дійсності. Вона є невід'ємною частиною формування наукової культури майбутніх фахівців, сприяє розвитку теоретичного мислення та вмінню застосовувати конкретно-наукові прийоми для вирішення складних проблем. Методологічна основа дослідження, окрім загальних підходів, передбачає також вибір специфічних процедур для аналізу соціально-політичних проблем.

Дослідження конфліктів, зокрема, етнополітичних, спирається на низку базових принципів, сформульованих на різних рівнях методології: філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому. Одним з найважливіших принципів є принцип міждисциплінарності, який підкреслює необхідність інтеграції знань з різних галузей, таких як психологія, соціологія, економіка та право. Він дозволяє поглянути на конфлікт як на багат шарове явище, що має одночасно психологічні, соціальні, економічні та політичні витоки [9, с. 29].

Крім того, важливим є принцип діалектичного розвитку, який вимагає розглядати будь-яке явище, включаючи конфлікт, у його безперервному розвитку та еволюції, що дозволяє виявляти тенденції його динаміки [явір, с. 45].

Незважаючи на широке визнання принципу міждисциплінарності, на практиці дослідницька спільнота часто стикається з певною інерцією. Кожна традиційна наукова дисципліна, будь то політологія, соціологія чи психологія, історично формувалася як заперечення або доповнення до існуючих шкіл.

Цей «дух конкуренції» між представниками різних соціальних дисциплін може залишатися сильним фактором. Як наслідок, загроза бути звинуваченим в еклектизмі – безсистемному поєднанні різних концепцій – може переважувати спокусу «вийти за межі можливого», створивши справді інтегративний підхід.

Для ефективного вивчення етнополітичних конфліктів, надзвичайно важливо, свідомо долати цю інерцію і розробляти науково обґрунтований, синтетичний підхід, який органічно поєднує різні методологічні інструменти, а не просто змішує їх без належного обґрунтування.

*Методологічні підходи до вивчення **внутрішніх вимірів** етнополітичних конфліктів.*

Як ми вже зазначили у попередньому підрозділі, аналіз внутрішніх вимірів етнополітичних конфліктів починається з осмислення природи етнічності. Існує три базові парадигми, які слугують концептуальним фундаментом для цих досліджень:

- примордіалізм (розглядає етнічність як об'єктивну, вроджену характеристику, що є невід'ємною частиною людського суспільства);
- інструменталізм (розглядає етнічність як гнучкий інструмент, що використовується елітами для досягнення влади, політичних чи економічних цілей);
- конструктивізм (розглядає етнічність як соціальний конструкт, який є динамічним і формується під впливом історичних, політичних та соціальних процесів) [17, с. 15].

Слід наголосити, що сучасна конфліктологія відійшла від жорсткого поділу на примордіалістські та інструменталістські концепції. Дослідження, зокрема, ті, що були проведені в рамках проєкту Теда Р. Гурра «Minorities at Risk», показали, що етнічні відмінності самі по собі не є достатньою умовою

для виникнення насильства [59]. Етнічність часто є «вторинним фактором», який використовується як інструмент мобілізації, а не першопричина.

Етнічні конфлікти є «поверхневими» у тому сенсі, що їхні глибинні мотивації часто є комбінацією неетнічних чинників, таких як політичні та економічні інтереси. Таке розуміння конфлікту вимагає синтетичного підходу, який поєднує елементи всіх трьох парадигм, а також враховує такі рушійні сили, як «жадібність і образу» (greed and grievance), що дозволяє пояснити, чому в однакових обставинах різні люди поведуться по-різному.

Серед теоретичних методологічних підходів до вивчення етнополітичних конфліктів виділяють кілька ключових напрямків, які дозволяють аналізувати як внутрішні, так і зовнішні виміри. Одним із фундаментальних є структурно-функціональний підхід, який розглядає конфлікти як невід'ємну частину соціальної взаємодії, що виконує позитивні функції, такі як стимулювання змін і посилення соціальної згуртованості.

Інший важливий напрям – конфліктологічна модель суспільства Р. Дарендорфа, яка трактує етнополітичні конфлікти як прояв влади та соціальних нерівностей, поширюючи класові антагонізми на етнічну сферу. Дарендорф аргументує, що внутрішні етнічні конфлікти (наприклад, боротьба за автономію меншин) є результатом структурних диспропорцій, а зовнішні – наслідком глобальних владних ієрархій, таких як геополітичні амбіції великих держав.

Цей підхід є особливо корисним для аналізу України, де внутрішні чинники, як-от мовні політики, переплітаються з зовнішніми впливами росії, формуючи масштабні за своєю структурою та охопленням конфлікти.

Теорія зіткнення цивілізацій Семюела Хантінгтона фокусується на культурних і цивілізаційних відмінностях як джерелі конфліктів, розрізняючи мікро- (внутрішні етнічні сутички за ресурси) та макро-рівні (зовнішні війни між цивілізаціями). Хантінгтон стверджує, що етнополітичні конфлікти в постбіполярному світі, як-от на пострадянському просторі, є проявом цивілізаційних розломів, що робить його підхід релевантним для вивчення зовнішнього виміру в Україні, де конфлікт з росією інтерпретується, в тому

числі, як культурно-етнічний. Однак слід розуміти, що цей підхід критикується за ігнорування економічних факторів, що вимагає комбінації з іншими методами [60].

Не менш вагомим є соціально-психологічний підхід. Цей підхід фокусується на поведінці індивідів та груп, пояснюючи, що зовнішні впливи трансформуються через внутрішні умови та сприйняття. Його ключовою ідеєю є те, що конфлікт містить значний ірраціональний компонент, що виникає в процесі взаємодії груп.

Серед основних теорій цього напрямку варто виділити:

1) Теорія відносної депривації, розроблена Тедом Р. Гурром. Вона стверджує, що конфлікт виникає тоді, коли група відчуває значний розрив між тим, на що вона, на її думку, має право, і тим, що вона реально має. Фундаментальна праця Т. Гурра «Чому люди бунтують» (Why Men Rebel) є основоположною для цього підходу [59].

2) Теорія реалістичного групового конфлікту, яка пояснює, що конфлікт є результатом боротьби між групами за обмежені ресурси.

3) Теорія етноцентризму та когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер), що вивчає упередження, стереотипи та сприйняття, які посилюють конфліктну напругу, а також методи їх подолання [56].

Тепер розглянемо інституційний підхід. Цей підхід зосереджений на ролі державних та недержавних інститутів у запобіганні, управлінні та врегулюванні етнополітичних конфліктів. Він виходить з переконання, що ефективне управління конфліктами можливе лише за наявності відповідних механізмів та політик.

Інституційний аналіз вивчає, як державна етнонаціональна політика (або її відсутність) може як запобігати, так і провокувати конфлікти. Ключова концепція цього підходу – системність проти так званого «таргетованого» реагування. Це означає, що інституції повинні відійти від точкового, ситуативного вирішення проблем і перейти до комплексної, стратегічної

політики, яка б інтегрувала питання етнонаціональних відносин у ширший контекст державотворення та націєтворення.

Методологічні підходи до вивчення зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів.

Аналіз зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів є важливим доповненням до дослідження їхніх внутрішніх причин. Етнічні конфлікти рідко залишаються суто внутрішньою справою, особливо у глобалізованому світі [20, с. 40].

Спершу поговоримо про етнополітичний конфлікт у теорії міжнародних відносин.

Дослідники міжнародних відносин розглядають етнічні конфлікти з точки зору їхнього впливу на міжнародну систему та баланс сил. Особлива увага приділяється таким явищам, як сепаратизм та ірредентизм, які розглядаються як фактори, що потенційно порушують стабільність, дестабілізують національну та міжнародну безпеку. Цей підхід фокусується на тому, як етнічні конфлікти, що зазвичай є внутрішніми, можуть переростати у міжнародні.

З точки зору реалістичної парадигми (Г. Моргентау, К. Волтц), етнополітичні конфлікти розглядаються як елементи боротьби держав за владу та вплив. Методологічно це означає, що конфлікт не сприймається як суто внутрішнє явище: він може бути використаний зовнішніми акторами як інструмент для послаблення суперника, а сепаратизм чи ірредентизм — як засіб зміни геополітичного статус-кво. Реалізм дозволяє дослідити механізми втручання держав у конфлікти та пояснити їхню схильність до ескалації на міжнародному рівні.

У межах ліберальної парадигми (Р. Кеогейн, Дж. Най) етнополітичні конфлікти інтерпретуються через можливості міжнародного співробітництва та діяльності інституцій. Лібералізм пропонує методологічний підхід, у якому основну увагу зосереджено на ролі міжнародних організацій, миротворчих місій та дипломатичного посередництва. Такий підхід дозволяє аналізувати

зовнішній вимір конфліктів у категоріях колективної безпеки та механізмів врегулювання за участю багатосторонніх структур.

Конструктивістська парадигма (О. Вендт, Б. Бузан) пропонує інший методологічний кут зору, зосереджуючи увагу на соціально сконструйованій природі ідентичностей та дискурсів. У цьому контексті етнополітичні конфлікти вивчаються як результат взаємодії уявлень про «своє» і «чуже» у міжнародній політиці. Методологічна цінність конструктивізму полягає в тому, що він дозволяє пояснити, чому деякі держави активно втручаються у конфлікти під приводом захисту «співвітчизників» чи підтримки культурно споріднених спільнот.

Для вивчення зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів важливою є і теорія «розширення конфлікту» (Conflict Extension).

Теорія «розширення конфлікту» є одним із ключових методологічних підходів до аналізу інтернаціоналізації етнополітичних протистоянь. Її центральна ідея полягає в тому, що внутрішні етнічні конфлікти рідко залишаються ізольованими від міжнародного середовища: вони мають тенденцію залучати зовнішніх акторів, чиї інтереси, мотивації та ресурси трансформують перебіг конфлікту.

Як зазначають дослідники, розширення конфлікту є результатом взаємодії внутрішніх змінних (етнічна мобілізація, сепаратизм, політизація ідентичності) та зовнішніх чинників (втручання держав, міжнародних організацій, діаспор, транснаціональних акторів) [32, с. 68].

Ключовим аспектом цього підходу є аналіз мотивацій зовнішніх акторів.

Виокремлюють два основні типи мотивацій:

– інструментальні мотивації, пов'язані з прагненням держав чи міжнародних сил отримати конкретні вигоди – геополітичні, економічні або територіальні. У цьому випадку етнічний конфлікт стає «зручним полем» для досягнення стратегічних цілей (контроль над ресурсами, створення «зон впливу»);

– афективні мотивації, що ґрунтуються на емоційній або ідентифікаційній солідарності з певною етнічною групою. Типовим прикладом є втручання держави у справи сусідньої країни під приводом «захисту співвітчизників» чи культурно споріднених спільнот [51, с. 66].

Методологічне значення теорії «розширення конфлікту» полягає в необхідності комплексного аналізу взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників. Дослідження етнополітичних конфліктів не може обмежуватися лише національним рівнем: воно потребує урахування міжнародного контексту, мотивацій зовнішніх акторів та їхнього впливу на внутрішні динаміки.

Отже, розглянуті методологічні підходи до вивчення етнополітичних конфліктів демонструють складність і багатовимірність цього явища. Аналіз еволюції наукової думки у цій галузі свідчить про поступовий перехід від монодисциплінарних парадигм (примордіалізму, інструменталізму) до більш інтегративних та синтетичних підходів. Застарілі уявлення, що етнічні відмінності самі по собі є достатньою причиною для конфлікту, сьогодні поступаються місцем розумінню, що етнічність є часто не причиною, а інструментом, що використовується в боротьбі за владу, ресурси та безпеку.

Підсумовуючи вищесказане, слід відзначити, що найефективнішим для комплексного аналізу є синтетичний методологічний підхід, який поєднує аналіз внутрішніх (соціально-психологічних, інституційних) та зовнішніх (міжнародних) вимірів конфлікту. Цей підхід дозволяє побачити, що етнічні протиріччя та ідентичності можуть активно експлуатуватися зовнішніми акторами, перетворюючи внутрішній конфлікт на частину ширшої геополітичної стратегії. Він дозволяє аналізувати конфлікт не як ізольоване явище, а як результат складної взаємодії індивідуальних, групових, інституційних та міжнародних чинників.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ: ВНУТРІШНІЙ ТА ЗОВНІШНІЙ ВИМІРИ

2.1. Внутрішні чинники та прояви етнополітичних конфліктів в Україні

У сучасному світі етнополітичні конфлікти є однією з найбільш поширених форм соціальної напруги, що становить загрозу для стабільності та національної безпеки держав. Згідно з даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, ще в середині 90-х років XX століття понад 70% військових конфліктів на планеті мали етнополітичний або міжетнічний характер [15]. Більше того, згідно з аналізом за 2024 рік, кількість збройних конфліктів високої інтенсивності (з числом загиблих від 1 000 до 9 999 осіб) зростає – з 17 у 2022 р. до 20 у 2023 р. [45].

Це свідчить про універсальну природу цієї проблематики, яка не оминула й Україну. За умов трансформації суспільно-політичного розвитку та посилення ролі етнічного чинника, проблема прогнозування та уникнення етнополітичних конфліктів у поліетнічній Україні дедалі актуалізується, стаючи одним із головних чинників гарантування національної безпеки держави.

Попри значний акцент на зовнішніх загрозах, особливо в контексті збройної агресії росії, глибокий аналіз внутрішніх чинників та проявів етнополітичної напруги залишається ключовим для розуміння сутності та стійкості української державності.

Сучасні етнополітичні конфлікти в Україні мають глибокі історичні корені, які сягають століть багатоетнічного співіснування та міжрегіональних відмінностей. Протягом історії українські землі входили до складу різних держав (Польща, Румунія, Чехословаччина, Австро-Угорщина, Російська та Османська імперії), що обумовило значну етнічну диференціацію та формування різних регіональних ідентичностей.

Ця історична роздробленість призводила до міжетнічних конфліктів, що виникали на ґрунті політичних, соціальних та економічних суперечностей.

Прикладами є українсько-польський конфлікт на західноукраїнських землях у міжвоєнний період та під час Другої світової війни, який відзначився значним кровопролиттям та відсутністю консолідованої позиції між українськими та польськими істориками [22, с. 90].

Так само, трагічні події єврейських погромів на початку ХХ століття показують, як міжетнічні відносини ставали предметом жорстокого протистояння в умовах політичної нестабільності [6, с. 77].

Ключовим історичним чинником, що визначив природу етнополітичної напруги в сучасній Україні, є спадщина радянської політики. У 1920-х роках політика «коренізації» передбачала підтримку національних мов та культур, проте пізніше вона була змінена курсом на створення єдиної спільноти – «радянського народу».

Це призвело до примусової русифікації, витіснення української мови з усіх сфер офіційного вжитку та придушення національних ідентичностей. В результаті, етнічні проблеми не були вирішені, а лише «заморожені» в умовах тоталітарного режиму.

Наголосимо, що спадщина імперської політики є джерелом латентних конфліктів, які вибухнули після проголошення незалежності. Радянська влада не змогла інтегрувати різні етнічні та регіональні спільноти в єдину громадянську націю. Навпаки, вона створила низку нерозв'язаних проблем ідентичності, які стали особливо гострими з розпадом СРСР. Наприклад, на Донбасі історично склалася унікальна регіональна ідентичність, сформована на основі індустріального комплексу та русифікації, що відрізнялася від етнокультурних традицій інших регіонів України.

Проблема національної самоідентифікації, що сталася в українському суспільстві після 1991 року, є прямим наслідком багаторічного панування ідеології «радянського народу», що не дозволила сформуватися цілісній національній свідомості. Це не означає, що конфліктний потенціал виник «з нічого» після 1991 року. Він був наслідком невирішених проблем ідентичності

та міжрегіональних відмінностей, які були штучно стримані в умовах тоталітарного режиму [28].

Необхідно зауважити, що політико-правовий ландшафт незалежної України став родючим ґрунтом для етнополітичної напруги. Одним із ключових чинників є неспроможність політичної еліти виробити та реалізувати консолідаційну модель стратегічного розвитку країни. Замість створення модернізаційних концепцій, що передбачають визначення стратегічних геополітичних та внутрішньополітичних орієнтирів, українська еліта зосереджувалася на ситуаційних моделях існування, реагуючи на виклики, а не попереджаючи їх. Цей підхід створив вакуум, який почав заповнюватися етнополітичними маніпуляціями.

Інструменталізація етнічності у політичних іграх є одним із найяскравіших проявів цього чинника. Використання етнонаціонального фактора у політичній боротьбі є однією з двох основних причин виникнення етнополітичних загроз в Україні [41, с. 66]. Етнічна ідентичність є дієвим інструментом як для консолідації, так і для деконсолідації етнічних груп, маючи власну політичну суб'єктність. Це означає, що політики, особливо місцеві, можуть свідомо «розігрувати етнічну карту» у власних інтересах, експлуатуючи недостатню поінформованість людей про особливості реформ, наприклад, децентралізації.

Соціально-економічна диференціація та нерівномірний розвиток регіонів України також є потужним внутрішнім чинником етнополітичної напруги. Історично склалося так, що етнічний фактор тісно переплітався з економічним. В умовах структурних трансформацій після розпаду СРСР, Україна зіткнулася з глибокою економічною кризою, що призвела до значної регіональної дезінтеграції та диференціації [24].

Це особливо гостро проявилось в індустріальних регіонах, таких як Донбас, де спад виробництва та високий рівень безробіття стали головними складовими регіональної ідентичності, що поєднувалася з етнокультурною своєрідністю.

Підкреслимо, що етнічні конфлікти часто вкорінені у нерівності відносин власності, влади та статусу. Наприклад, в умовах перерозподілу державної власності, що відбувався в 1990-х роках, виникали суперечки, що підживлювалися усвідомленням нерівності різними соціальними та етнічними групами. Проблеми власності стали основою для напруги в Криму, де повернення кримських татар, що були депортовані, зіткнулося з відсутністю механізму реституції та земельними суперечками з місцевим населенням [34].

Слід зазначити, що взаємозв'язок економічної нерівності та етнічного відчуження є значним фактором етнополітичного конфліктогенезу. Економічна диференціація посилює відчуття належності до «своїї» чи «чужої» групи. Нерівномірний розподіл фінансових та природних ресурсів, прояви якого були особливо відчутні в 1990-х роках, створював реальне підґрунтя для формування «конфліктогенного, відцентрового регіоналізму». Ця ситуація сприяла формуванню міфу про антагонізм між регіонами, наприклад, про Донбас та Галичину як «полюси регіональної» ідентичності [24, с. 118].

На наш погляд, проблематика ідентичності є однією з найскладніших внутрішніх причин етнополітичних конфліктів. Питання національної ідентичності завжди гостро стояло для українського народу. З одного боку, його вирішення може бути засобом створення національної держави, але з іншого – воно часто стає «ідеологічним кліше», яке політичні сили використовують у боротьбі за владу. Різні тлумачення поняття нації та національної ідентичності в науковому середовищі призводять до неоднозначності й у суспільній свідомості.

Наголосимо, що мовне питання є одним з найбільш видимих ідентифікаційних чинників, що слугує каталізатором напруги. За словами італійського історика А. Граціозі, мова є ключовим питанням у конфлікті між Україною та росією, де вона використовується як привід і знаряддя для досягнення політичних цілей [3].

Проте аналіз показує, що «мовна проблема» в Україні носить суто політичний і частково локальний характер і не має підтримки у більшій частини

населення. Це підтверджує, що мова є елементом інструменталізації, а не глибинною причиною конфлікту.

Тепер розглянемо конкретні прояви та конкретні приклади внутрішніх етнополітичних конфліктів в Україні.

Аналіз внутрішніх чинників дозволяє розглянути конкретні кейси конфліктів, що виникли в Україні після 1991 року, і зрозуміти, як саме теоретичні засади проявлялися на практиці.

Земельний конфлікт, пов'язаний з поверненням кримських татар (1990-ті – 2000-ні роки).

Цей конфлікт є класичним прикладом етнополітичної напруги, що виникла виключно з внутрішніх причин. Масове повернення кримських татар на історичну батьківщину почалося наприкінці 80-х – на початку 90-х років, після десятиліть депортації. Цей процес став можливим завдяки послабленню радянської системи, але зіткнувся з відсутністю державної політики, що дозволила б врегулювати питання власності та розселення. Радянська, а згодом і українська влада, не створили ефективного механізму реституції – повернення депортованим майна та земельних ділянок, які були заселені іншими жителями після 1944 року.

Відсутність житла та землі змусила кримських татар вдаватися до «самозахоплення» земельних ділянок, що місцева влада кваліфікувала як незаконні дії. Цей прояв конфлікту мав суто внутрішню природу. Він не був викликаний зовнішнім втручанням, а став прямою відповіддю на правовий вакуум та неефективну політику держави [1].

Протести, наметові містечка та протистояння з місцевою владою були проявами боротьби кримських татар за свої майнові права. Важливо, що, попри складність ситуації, більшість цих поселень були юридично оформлені в середині 1990-х років, що свідчить про успішне, хоч і хаотичне, врегулювання внутрішнього конфлікту.

Напруга у відносинах з угорською спільнотою на Закарпатті (особливо 2014–2024 рр.).

Напруга у відносинах з угорською громадою на Закарпатті є показовим прикладом внутрішнього конфлікту, який активно інструменталізується зовнішнім гравцем. Його внутрішні корені пов'язані з українською мовною та освітньою політикою. Ухвалення закону «Про освіту» у 2017 році, який передбачав викладання українською мовою в старших класах, викликало жорстку реакцію Будапешта. Угорська сторона заявляла, що це загрожує виживанню угорської меншини [38].

Прояви конфлікту мали локальний характер, але набули широкого розголосу, особливо після 2022 року. Це виражалося у знятті угорськомовних вивісок і прапорів у селах Мукачівської громади та звільненні директора школи, що спричинило звернення угорської спільноти до Президента України. Хоча прояви конфлікту мали етнічний характер (мова, прапори), його природа є переважно політичною.

Політолог Дмитро Тужанський оцінює ситуацію не як міжнаціональний, а як політичний конфлікт, можливо, навіть міжособистісний. Це підтверджує, що етнічна ідентичність і мова використовуються як інструмент у внутрішньополітичній боротьбі [23].

Крім того, зовнішній гравець – Угорщина – активно експлуатує ці внутрішні проблеми. Будапешт, що має власні ревізіоністські ідеї «Великої Угорщини» та проводить політику «паспортизації» закарпатців, використовує українське законодавство як привід для блокування євроінтеграції України.

Повідомлення Служби безпеки України про викриття мережі військової розвідки Угорщини на Закарпатті, яка збирала інформацію для дестабілізації ситуації, а також дезінформаційні кампанії в угорських медіа демонструють, що Будапешт активно інструменталізує внутрішню напругу. Таким чином, цей конфлікт є наочним прикладом того, як внутрішні чинники стають підґрунтям для зовнішнього втручання [37].

Використання внутрішніх суперечностей на Донбасі (до 2014 року).

Конфлікт на Донбасі до 2014 року є найбільш драматичним прикладом того, як глибокі внутрішні чинники були інструменталізовані для зовнішньої

агресії. До 2014 року Донбас мав унікальну регіональну ідентичність, сформовану на базі індустріального минулого, сильних технократичних традицій та русифікації.

Ця ідентичність існувала на тлі серйозних соціально-економічних проблем, зокрема структурних трансформацій, регіональної дезінтеграції та високого рівня безробіття, що особливо гостро позначилося на соціальній та політичній обстановці в регіоні [4].

Відзначимо, що місцеві політичні еліти та окремі партії активно спекулювали на цих внутрішніх проблемах та регіональних «фобіях», формуючи міф про Донбас та Галичину як протилежні полюси. Важливо, що ця ідентичність мала глибші корені, ніж просто поточні економічні та політичні процеси. Проте, твердження про те, що «з мовного питання розпочався Донбас», є пропагандистським наративом, який використовується для того, щоб представити зовнішню агресію як внутрішній «громадянський конфлікт» [42].

Наголосимо, що висвітлення цієї проблеми вимагає чіткого розмежування внутрішніх передумов від безпосередньої причини конфлікту. Існували реальні внутрішні чинники: унікальна регіональна ідентичність, економічні проблеми та політичні маніпуляції. Однак, саме зовнішня агресія Російської Федерації стала причиною вибуху конфлікту.

Глибинні внутрішні чинники були не безпосередньою причиною, а підґрунтям, яке зовнішня сила використала для своєї агресії. Це ключовий момент для розуміння того, чому конфлікт на Донбасі, незважаючи на наявність внутрішніх етнополітичних чинників, не може бути кваліфікований як суто внутрішній [4].

Конфлікт навколо освітнього закону з румунською спільнотою.

Прийняття Україною закону «Про освіту» у 2017 році призвело до напруги не лише з Угорщиною, а й з Румунією. Занепокоєння Бухареста викликала стаття 7 закону, яка передбачала, що мовою освітнього процесу в закладах освіти буде державна мова. Хоча закон гарантував представникам

національних меншин навчання рідною мовою в початкових школах, у старших класах їх кількість мала поступово скорочуватись на користь української мови.

Румунська сторона, як і угорська, сприйняла ці зміни як загрозу для збереження культурної та мовної ідентичності своєї меншини в Україні, яка налічує близько 150 тисяч осіб. Цей конфлікт, як і у випадку з Угорщиною, має переважно політичну природу. Він не був масовим, не супроводжувався вуличними протестами, але проявився на дипломатичному рівні [25].

Конфлікт довкола адміністративно-територіальної реформи з болгарською меншиною.

Один із прикладів етнополітичної напруги, пов'язаної з внутрішніми адміністративними процесами, – це конфлікт довкола реформи децентралізації та її впливу на болгарську меншину на Одещині. Цей конфлікт виявився штучним та інструменталізованим, що підтверджує, що етнічні питання часто використовуються для політичної боротьби.

Болгарська меншина, що проживає в Україні, переважно в Болградському районі Одеської області, виступила проти адміністративно-територіальної реформи, яка передбачала об'єднання громад. Автори проєкту заяви в парламенті Болгарії стверджували, що реформа спрямована на «удар по болгарській меншині» та загрожує її «адміністративній єдності» [21]. У відповідь на це, парламент Болгарії ухвалив декларацію, закликавши українську владу терміново організувати міжурядову нараду для захисту прав своєї меншини.

Однак Міністерство закордонних справ України висловило протест, заявивши, що питання адміністративного устрою є внутрішньою компетенцією України, а втручання іноземної країни в ці питання є неприйнятним [39].

Ця ситуація була «штучним» конфліктом, розпаленим політиками, які використали недостатню поінформованість болгарських депутатів про хід реформи, що відбувалася на добровільних засадах. Цей кейс є яскравим підтвердженням того, як внутрішні проблеми, такі як адмінреформа, можуть

бути перетворені на етнополітичний конфлікт завдяки маніпуляціям як внутрішніх, так і зовнішніх акторів.

Отже, комплексний аналіз внутрішніх чинників та проявів етнополітичних конфліктів в Україні після 1991 року демонструє їх багатогранність та взаємопов'язаність. Ми довели, що етнополітична напруга в країні не виникає на порожньому місці, а є наслідком поєднання історичних, політичних, соціально-економічних та ідентитаційних чинників.

На прикладі кейсів із Криму, Закарпаття, Донбасу, а також з румунською та болгарською меншинами, було аргументовано, що ці конфлікти, попри активний зовнішній вплив, мають глибокі внутрішні корені. Земельний конфлікт у Криму був спровокований внутрішнім правовим вакуумом, а напруга на Закарпатті та з румунською меншиною, хоча й має зовнішнього гравця, ґрунтується на внутрішніх проблемах законодавства.

Виходячи з вищесказаного вважаємо, що конфлікт з болгарською спільнотою виник довкола внутрішньої реформи, яка була інструменталізована політичними силами. У випадку з Донбасом, внутрішні етно-регіональні відмінності та економічні проблеми стали не причиною, а передумовою, яку зовнішня сила майстерно використала для реалізації своїх агресивних цілей. Це дозволяє стверджувати, що зовнішні актори не створюють самі конфлікти, а експлуатують існуючі внутрішні вразливості.

2.2. Зовнішній вплив на розвиток етнополітичних конфліктів: роль сусідніх держав та міжнародних акторів

Проблема зовнішнього впливу на розвиток етнополітичних конфліктів є однією з найважливіших для сучасної України, особливо в контексті повномасштабної війни, що триває з 2022 року. Це питання є не лише академічним, а й екзистенційно важливим, оскільки саме зовнішні сили, а не внутрішні суперечності, виступили каталізатором збройних конфліктів, що призвели до тимчасової окупації територій та втрати суверенітету.

Дослідження цих механізмів дозволяє зрозуміти, як держави-агресори використовують етнічні та лінгвістичні відмінності як інструмент для досягнення своїх геополітичних цілей, що виходить за рамки класичних теорій внутрішніх конфліктів.

Історично Україна століттями була геополітичним «прикордонням» (borderland) між різними імперіями, такими як Річ Посполита, Московська держава та Османська імперія. Ця багатовікова «прикордонність» сформувала складний етнічний ландшафт і стала основою для суперечливих інтерпретацій історії. Російська імперія, а згодом і СРСР, розглядала українців як «малоросів» і вважала російську націю «триединою», що включала «Велику Росію», «Малу Росію» та «Білу Росію» [71, с. 251]. Ця концепція довгостроково заперечувала існування українців як окремої нації та слугувала виправданням політики русифікації.

Після розпаду СРСР Україна отримала незалежність, але для російського керівництва вона залишилася частиною їхньої «сфери впливу». Російські націоналісти, включаючи президента володимира путіна, часто не сприймають Україну як повноцінну іноземну державу, вважаючи її «штучним» утворенням, а її російськомовних громадян – етнічними росіянами. Таке сприйняття є ключовим ідеологічним обґрунтуванням для зовнішнього втручання та заперечення українського суверенітету.

Після 1991 року Україна опинилася на «перехресті» між Європою та росією. Для Європейського Союзу (ЄС) вона є «безпековим кордоном» (security frontier), який захищає територіальну цілісність і демократичні цінності. Для Сполучених Штатів вона є стратегічним партнером, чия боротьба за суверенітет є критичним випробуванням для підтримки заснованого на правилах міжнародного порядку. Ця геополітична позиція зробила Україну центром «нового великого суперництва» між основними світовими державами [63].

Попри спільну з європейськими сусідами риторику щодо російської загрози, відносини з деякими державами, зокрема з Угорщиною, залишаються

напруженими. Як ми вже зазначали у попередньому підрозділі, напруга з Будапештом виникла після ухвалення у 2017 році Закону України «Про освіту», чий мовні положення викликали різку критику з боку Угорщини. Цей конфлікт розглядається в ширшому контексті політики Угорщини щодо захисту національних меншин.

Угорщина, користуючись своїм членством у НАТО та ЄС, почала блокувати співпрацю України з цими організаціями, що стало інструментом тиску. Хоча такий вплив не є настільки руйнівним, як російська агресія, він, тим не менш, підриває євроатлантичні прагнення України та демонструє, як етнокультурні питання можуть використовуватися для досягнення геополітичних переваг [67].

Таким чином, геополітичне становище України формує як екзистенційні загрози від іредентистської росії, так і опортуністичний тиск з боку інших сусідів. Історична спадщина «прикордонності» та імперські претензії створили ґрунт для агресивних доктрин, що є фундаментальним фактором зовнішнього втручання. Нижче представлена таблиця, що систематизує механізми впливу ключових зовнішніх акторів.

Тепер розглянемо роль російської федерації як ключового зовнішнього актора в наших етнополітичних конфліктах.

Ключовим ідеологічним інструментом, що використовується Російською Федерацією для обґрунтування свого втручання, є концепція «Русского мира». Ця доктрина визначається як сфера військового, політичного та культурного впливу росії.

Її суть полягає в тому, що «Русский мир» охоплює не лише етнічних росіян, а й усі спільноти, що мають «історичний, культурний або духовний зв'язок з росією». Це ідеологічне підґрунтя дозволило російській владі заявляти, що російськомовні громадяни України та інших колишніх радянських республік є частиною «Русского мира», а їх «захист» – легітимним приводом для війни [19].

Особливе значення має указ про «гуманітарну політику», який кодифікує право Москви втручатися у внутрішні справи інших держав, зокрема колишнього СРСР, якщо вона вважає, що права місцевих російськомовних груп порушуються.

Цей документ, по суті, надає росії «вічний *casus belli*» – постійний привід для війни, який можна використовувати проти сусідів на етнополітичному ґрунті. Таким чином, «захист російськомовних» є не справжньою метою, а ширмою, що приховує іредентистські та імперські амбіції, спрямовані на відновлення контролю над «ближнім зарубіжжям».

Війна з 2014 року не була раптовою, а стала кульмінацією довгострокової та системної стратегії, спрямованої на підриг суверенітету України. Ця стратегія включала економічний, політичний та інформаційний вплив, що готував «поле бою» задовго до прямої військової інтервенції [61].

Економічний тиск був одним з ключових інструментів. Росія використовувала енергетичну залежність України, зокрема, газові спори, щоб впливати на українських лідерів та отримувати переваги. Двічі, у 2006 та 2009 роках, росія повністю перекривала постачання газу, що призводило до його дефіциту в європейських країнах і підкреслювало енергетичну взаємозалежність [68]. Крім того, росія регулярно запроваджувала торговельні обмеження на український експорт, що було інструментом економічного тиску.

Варто зауважити, що політичний контроль здійснювався через залежних політичних акторів. Зокрема, президент Віктор Янукович вважався залежним від Кремля, а російські агенти мали значний вплив на українські силові структури. Ця інфільтрація є однією з головних причин, чому українські служби безпеки залишилися лояльними Януковичу під час Євромайдану, на відміну від їхньої ролі під час Помаранчевої революції [55].

Інформаційна агресія була постійною складовою російського впливу. Російські медіа та пропаганда активно використовувалися для поширення антиукраїнських настроїв, особливо в російськомовних регіонах, таких як Крим

та Донбас. Мета цієї кампанії полягала в тому, щоб сформувати штучні етнополітичні розбіжності та створити ілюзію, що російськомовне населення перебуває під загрозою.

Тепер розглянемо ключові кейси. Перший з них – це Анексія Криму у 2014 році під тезою «захисту російськомовних». Анексія Криму в 2014 році стала класичним, хоч і модернізованим, прикладом іредентистської агресії. Цей конфлікт не був спонтанним; його передумови сягають початку 1990-х років, коли Росія, попри офіційне визнання кордонів України, постійно порушувала питання щодо статусу Севастополя та Чорноморського флоту. Ці дії свідчили про довготривалі іредентистські наміри Москви щодо півострова [53].

Безпосередні події 2014 року розгорталися за сценарієм гібридної війни. Через кілька днів після втечі президента Януковича, неупізнані озброєні люди, відомі як «зелені чоловічки», захопили будівлю кримського парламенту та інші ключові об'єкти. Пізніше з'ясувалося, що це були російські війська.

Цей крок дозволив росії спочатку заперечувати свою причетність, використовуючи механізм «правдоподібної заперечуваності» (*plausible deniability*). Далі, під військовим контролем, було проведено псевдореферендум, який, згідно з міжнародним правом, є нелегітимним. Венеційська комісія Ради Європи, зокрема, вказала на численні порушення: масивну присутність військових, відсутність свободи висловлювань та нейтральності формулювань [50].

Для виправдання своїх дій росія використала юридичну фікцію, посиляючись на «втручання на запрошення» з боку Януковича та «право на самовизначення» кримського населення. Однак міжнародна спільнота відхилила ці аргументи, оскільки вони порушують основну норму міжнародного права – заборону використання сили (*jus cogens rule on the prohibition of the use of force*). Таким чином, конфлікт був інспірований ззовні, а етнічний фактор став лише інструментом для прикриття прямої агресії.

Тепер проаналізуємо війну на Донбасі (2014-2022), як втілення гібридної війни в етнополітичному вимірі.

На відміну від Криму, де росія застосувала пряму окупацію, війна на Донбасі стала яскравим прикладом гібридної війни. Замість відкритого вторгнення, росія використала вже підготовлений ґрунт, дезінформацію та проксі-сили.

Конфлікт розпочався з «протестів», які швидко переросли у збройне протистояння. Ключовими фігурами, що очолили бойовиків, були російські громадяни, такі як Ігор Гірін, який визнав, що без підтримки росії рух би не відбувся.

Російська пропаганда відіграла вирішальну роль, зображуючи новий український уряд як «фашистську хунту» і створюючи ілюзію загрози для етнічних росіян. Ця дезінформація була настільки ефективною, що значна частина місцевого населення повірила в небезпеку, що дозволило Кремлю мобілізувати людей та створити маріонеткові «ДНР» та «ЛНР» [52].

Зазначимо, що ці квазідержави повністю керувалися та фінансувалися з Москви, що дозволило росії стверджувати, що конфлікт є «громадянською війною». Однак численні докази, включаючи витoki даних та свідчення, підтвердили постачання зброї, танків та відправку регулярних військ РФ на територію України.

Не менш цікавим є наші стосунки з Польщею. Взаємовідносини України та Польщі, хоч і характеризуються стратегічним партнерством, не позбавлені суперечностей, що мають глибоке історичне коріння. Ключовим етнополітичним питанням є інтерпретація «Волинської трагедії» – масових вбивств, вчинених Українською повстанською армією (УПА) проти польського населення у 1943–1945 роках.

Для поляків ці події є геноцидом та етнічною чисткою, що вимагає однозначного засудження. Натомість в українському історичному наративі УПА розглядається передусім як символ боротьби за незалежність, а волинські події – як частина ширшого військового конфлікту.

Підкреслимо, що ця розбіжність у трактуванні призводить до постійних суперечок, зокрема щодо питань пошуку та ексгумації останків жертв. У 2017

році Український інститут національної пам'яті запровадив мораторій на пошукові роботи, що стало відповіддю на знесення нелегального пам'ятника УПА на території Польщі. Хоча Польща є ключовим лобістом України в ЄС та НАТО, історичні суперечки можуть посилити антиукраїнську риторику в польському суспільстві, що, у свою чергу, може послабити дипломатичну підтримку Києва [70].

Реакція міжнародної спільноти на зовнішню агресію проти України є критично важливою. Відносини України з НАТО розвивалися з початку 1990-х років, від партнерства до стратегічного курсу на повноцінне членство після 2014 року. Після анексії Криму та початку війни на Донбасі НАТО посилювало свою підтримку, а повномасштабне вторгнення 2022 року стало «історичним поворотним моментом», що змусив західні держави надати безпрецедентну допомогу.

США, НАТО та ЄС надають Україні багатосторонню підтримку, що включає військову, фінансову та гуманітарну складові. НАТО запровадило Комплексний пакет допомоги (CAP) та створило Координаційний центр НАТО з безпекової допомоги (NSATU), який координує постачання військового обладнання та навчання.

США, починаючи з 2014 року, виділили мільярди доларів на безпекову та економічну допомогу. Крім того, напад росії згуртував американське суспільство, і підтримка України стала двопартійним консенсусом як серед демократів, так і серед республіканців [69].

На нашу думку, діяльність міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів в Україні була обмеженою, переважно через політичні перешкоди. Організація Об'єднаних Націй (ООН) виявилася неефективною, оскільки росія, будучи постійним членом Ради Безпеки, має право вето і блокує будь-які рішення, спрямовані на врегулювання конфлікту.

Проте гуманітарні організації, такі як ЮНІСЕФ та УВКБ ООН, відіграли важливу роль у наданні допомоги біженцям та внутрішньо переміщеним особам. Вони надають життєво необхідну допомогу, включаючи їжу, воду та

притулок. Їхня діяльність є критично важливою, оскільки вони виконують функції, які держава, що перебуває в стані війни, не може повною мірою забезпечити [54].

Також слід зазначити, що українська діаспора є важливим недержавним актором, який відіграє значну роль у протидії зовнішньому впливу. Історично українські емігранти завжди виступали за незалежність України, лобіюючи її інтереси в урядах країн свого проживання.

Після 2014 року українська діаспора проявила безпрецедентну політичну мобілізацію. Вона активно лобіює інтереси України, збирає кошти, протидіє російській дезінформації та надає гуманітарну допомогу, що зміцнює суверенітет України.

Цей приклад показує, що, на відміну від деяких інших етнополітичних конфліктів, де діаспора може підтримувати радикальні угруповання, українська діаспора діє як про-державний актор, який об'єднує зусилля з офіційними органами України для досягнення спільних цілей.

Аналіз зовнішнього впливу на етнополітичні конфлікти в Україні показує, що ці конфлікти не є внутрішніми за своєю природою, а інспіровані та керовані ззовні. російська федерація є ключовим іредентистським актором, який використовує гнучкий арсенал гібридних інструментів, від пропаганди та економічного тиску до прямих військових вторгнень. Концепція «Русского мира» та «захист російськомовних» слугують лише ідеологічним прикриттям для реалізації геополітичних амбіцій, що було особливо очевидно під час анексії Криму та війни на Донбасі.

Інші сусідні держави, як-от Угорщина, також використовують етнічні питання, але з іншою метою: не для анексії, а для політичного та дипломатичного тиску. Ця тактика, хоч і менш агресивна, все ж становить загрозу для євроатлантичної інтеграції України.

Міжнародні актори, особливо НАТО, ЄС та США, відіграють ключову роль у стримуванні російської агресії та наданні всебічної підтримки Україні, яка з часом стала більш інтегрованою та скоординованою. Водночас діяльність

міжнародних організацій, таких як ООН, обмежена політичними механізмами, що унеможливлюють ефективне втручання.

І насамкінець, етнополітичні конфлікти в Україні є яскравим прикладом того, як зовнішні сили можуть використовувати етнічні відмінності для підризу державного суверенітету. Для успішного протистояння цим загрозам Україні необхідно не лише зміцнювати свою обороноздатність, а й системно боротися з дезінформацією, ефективно управляти відносинами з сусідами та надалі поглиблювати свою інтеграцію в євроатлантичні структури, що є запорукою стійкості та територіальної цілісності.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИМ КОНФЛІКТАМ

3.1. Роль держави у врегулюванні етнополітичних суперечностей

Для України, поліетнічної держави, питання у врегулювання етнополітичних суперечностей є особливо актуальним, адже успішність її євроінтеграційних прагнень та здатність консолідувати суспільство перед обличчям повномасштабного вторгнення російської федерації безпосередньо залежать від ефективності державної етнополітики. Невирішені етнополітичні суперечності, часто штучно інструменталізовані зовнішнім агресором, можуть підривати єдність суспільства та послаблювати державу. Водночас, цілеспрямована та проактивна державна політика здатна перетворити етнічне розмаїття на конкурентну перевагу та ресурс для зміцнення національної ідентичності.

У науковій літературі виділяють дві основні моделі етнополітики: ліберальну, що проявляється у формі мультикультуралізму, і репресивну, яка передбачає асиміляцію або депортацію. Якщо перша характерна для Північної Америки та Західної Європи, то друга історично домінувала в імперіях і тоталітарних режимах, зокрема в СРСР.

Протягом тривалого часу етнополітика України, як і більшості пострадянських держав, була сумішшю обох підходів, що дослідники визначають як «гібридну, пострепресивну». Вона характеризувалася відсутністю відвертих репресій, але водночас браком проактивних дій на підтримку малих народів чи нових меншин [47].

Така інерція значною мірою пояснюється специфікою правонаступництва. На відміну від країн Балтії, які успадкували конституційний устрій доокупаційного періоду, Україна здійснила правонаступництво цілої низки радянських конституцій, що загальмувало її всебічний розвиток. Ця історична спадковість зумовила певну нерішучість

політичних еліт у виробленні власної, чітко визначеної етнополітичної концепції. У результаті, держава, хоча й утримувалася від репресивних практик, не поспішала з впровадженням інклюзивних механізмів. Лише нові, екзистенційні виклики, як-от гібридна агресія російської федерації та необхідність виконання вимог для вступу до Європейського Союзу, змусили державу кардинально змінити підхід та перейти до проактивного управління етнополітичною сферою.

Серед теоретичних інструментів, що можуть застосовуватися державою, науковці відзначають моделювання майбутніх управлінських ситуацій, а також економічне регулювання, зокрема, шляхом фінансової підтримки та надання соціальних пільг. Фактично, ці інструменти є проявами політики примирення та «м'якої сили», що дозволяють конструктивно вирішувати конфліктні ситуації.

Правове забезпечення етнополітики в Україні має давню історію. Основи були закладені ще Конституцією України, а також такими документами, як Декларація про державний суверенітет України та Декларація прав національностей України. Важливим етапом стало прийняття у 1992 році Закону України «Про національні меншини в Україні», що регулював цю сферу майже три десятиліття.

Однак, з плином часу та зміною суспільних реалій, це законодавство вимагало оновлення. Відповіддю на ці виклики стало прийняття у 2022 році нового Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», який став одним із семи ключових критеріїв для початку переговорів щодо членства в ЄС [2].

Новий закон, на відміну від попереднього, містить чітке визначення «національних меншин (спільнот)», визнаючи їх «невід'ємними, інтегрованими й органічними частинами українського суспільства».

Ключовим та унікальним для української етнополітики стало прийняття у 2021 році Закону України «Про корінні народи України» [26]. Цей документ вперше на законодавчому рівні визнав кримських татар, караїмів та кримчаків корінними народами. Закон закріпив їхні права на самовизначення в складі

України, на збереження культурної спадщини, а також на створення власних засобів масової інформації. Історичний шлях до прийняття цього закону був тривалим.

З 1991 року, одразу після повернення на історичну батьківщину, кримські татари через свої представницькі органи зверталися до органів влади з проханням закріпити їхній статус. Ця боротьба тривала десятиліттями, однак перші юридичні кроки були зроблені лише у 2014 році, після окупації Криму.

Отже, прийняття цього закону є прямим наслідком анексії півострова. Держава, яка довгий час зволікала з вирішенням цього питання, була змушена законодавчо визнати права корінних народів, щоб надати їм правовий захист та підкріпити свій суверенітет над тимчасово окупованою територією. Це яскраво демонструє, як екстремальні зовнішні обставини можуть прискорити внутрішні реформи, що інакше могли б бути відкладені на невизначений термін.

Як бачимо, держава реалізує свою етнополітику через широкий спектр інструментів, включаючи законодавчі, інституційні та діалогові механізми. Їх детальний аналіз дозволяє оцінити ефективність та зрілість державної політики.

Аналіз Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» (2022).

Новий Закон, що набув чинності 2023 року, є результатом приведення законодавства до сучасних реалій та вимог Європейського Союзу. Він містить розширений перелік прав для національних меншин, що включає, зокрема, право на вільне користування мовою у приватному та публічному житті, а також право на освіту державною мовою з можливістю навчання рідною мовою в комунальних закладах, особливо на рівні початкової освіти. Закон також чітко гарантує державою утримання від політики примусової асиміляції. Важливим нововведенням є заборона популяризації чи пропаганди держави-агресора, що є прямою реакцією на російську гібридну війну [27].

Крім закону про національні меншини, прийняття Закону «Про корінні народи України» у 2021 році стало значним проривом [26]. Документ надає кримським татарам, караїмам та кримчакам, які є автохтонною етнічною

спільнотою, права на самовизначення у складі України, а також колективні та індивідуальні права, що відповідають міжнародним стандартам. Це включає право на збереження культурних та релігійних традицій, відновлення історичної топоніміки, співпрацю з освітніми закладами для вивчення рідної мови, а також право на створення власних ЗМІ та отримання державної підтримки.

Примітно, що фінансові та земельні права, пов'язані з користуванням природними ресурсами Криму, набудуть чинності лише після деокупації півострова. Це є чітким сигналом, що держава розглядає ці права як довгострокову перспективу, підкреслюючи їх нерозривний зв'язок з відновленням територіальної цілісності.

Окрім законодавчої бази, важливим інструментом є діяльність спеціалізованих інституцій. У 2019 році була утворена Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), яка стала центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у цих сферах [11]. Її створення є свідченням того, що етнополітика та питання свободи совісті в Україні перетворилися на окремий напрям державної діяльності, нерозривно пов'язаний з національною безпекою.

Одним із найяскравіших прикладів діяльності ДЕСС є проведення релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української православної церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом. Це рішення є безпосереднім наслідком усвідомлення, що певні релігійні структури використовуються як інструменти гібридної агресії [29].

Держава, у відповідь на цей виклик, застосувала формальний, інституційний механізм для виявлення та протидії подібним ризикам. Крім того, ДЕСС активно застосовує «м'які» інструменти, організовуючи заходи, що сприяють міжкультурному діалогу та інтеграції. Прикладом такої діяльності є проведення Південного форуму національних меншин та корінних народів України, а також організація тренінгів з фандрейзингу для громадських організацій національних меншин.

Доречним буде зазначити, що ефективність державної етнополітики перевіряється в умовах реальних викликів, адже Україна зіткнулася з різноманітними суперечностями, що вимагали та вимагають комплексних рішень.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало екзистенційним викликом, який вимагав всебічного осмислення та адекватного реагування. Воно виявило, що етнополітичні чинники є ключовим елементом агресії, спрямованої на знищення української державності, її національної ідентичності та культури.

Одним із головних наративів, що його просуває російська пропаганда, є заперечення існування українців як окремої нації. Ця ідеологічна основа слугує виправданням для злочинних дій, спрямованих на асиміляцію та геноцид українського народу.

Основним інструментом етнополітичної агресії на тимчасово окупованих територіях стала примусова паспортизація. Заяви окупаційної влади про низькі темпи «паспортизації» свідчать про те, що населення відмовляється від російських документів, і окупантам доводиться застосовувати психологічний та фізичний тиск. Громадянам України, які не отримали російський паспорт, обмежують пересування, погрожують відмовою у наданні освіти та виселенням із помешкань [48].

Указ в. путіна від 27 квітня 2023 року посилив цей тиск, надавши українцям на окупованих територіях статус «іноземних громадян», яких можуть депортувати, якщо вони «створюватимуть загрозу національній безпеці рф». Примусова паспортизація є незаконною, не визнається ні Україною, ні світом і розцінюється як злочин проти суверенітету та територіальної цілісності України. Міністерства та державні органи України неодноразово заявляли, що розуміють, в яких умовах українці змушені отримувати російські паспорти, і не каратимуть їх за це після деокупації [31].

Відповіддю на агресивні етнополітичні інструменти росії стала безпрецедентна консолідація українського суспільства. Представники

національних меншин та корінних народів з перших днів повномасштабного вторгнення активно долучилися до опору. Вони спростовували маніпулятивні російські наративи про «нацизм» в Україні, ішли захищати Батьківщину до лав Збройних Сил України, територіальної оборони, а також організовували мережі гуманітарної допомоги та шляхи евакуації [5].

ДЕСС збрала ці свідчення в «Альманах спротиву», який документує, як люди різних національностей об'єдналися у боротьбі проти спільного ворога. Цей процес підтвердив, що етнічне розмаїття є силою, а не слабкістю, а суспільство спроможне мобілізуватися навколо спільних цінностей незалежно від етнічного походження [5].

Крім того, держава перейшла до активної політики протидії використанню релігійних структур як інструментів агресії та тіньового впливу. Зокрема, 24 серпня 2024 року було ухвалено Закон № 8371, який забороняє діяльність в Україні релігійних організацій, пов'язаних із російською православною церквою [35].

Попри всі зовнішні та внутрішні виклики, міжетнічні відносини в Україні залишаються переважно стабільними та позитивними. Це підтверджується соціологічними даними, які свідчать, що напруженість між групами частіше виникає через соціально-економічні розбіжності, а не через етнічну належність чи мову спілкування.

Можна констатувати, що роль держави у врегулюванні етнополітичних суперечностей в Україні пройшла значну еволюцію. Від інерційної та реактивної моделі, успадкованої від радянського минулого, Україна перейшла до проактивної, інституціоналізованої політики. Цей перехід був значною мірою прискорений зовнішніми викликами: агресією російської федерації та необхідністю відповідності критеріям Європейського Союзу.

Ключовими успіхами на цьому шляху є прийняття прогресивного законодавства – Законів «Про національні меншини (спільноти) України» та «Про корінні народи України», що надало правовий захист різним етнічним групам. Створення спеціалізованого органу – Державної служби України з

етнополітики та свободи совісті – формалізувало та централізувало управління етнополітичною сферою, дозволивши державі ефективно протидіяти гібридним загрозам. Також вагомим досягненням є успішне використання інструментів публічної дипломатії та залучення міжнародних інституцій для захисту національних інтересів у суперечках з іншими державами.

Подальше вдосконалення державної політики має бути зосереджене на проактивних заходах, що включають посилення міжкультурного діалогу, розширення програм підтримки національних громад, посилення боротьби з дезінформацією та наративами, що мають на меті розкол суспільства.

3.2. Можливі шляхи зміцнення міжетнічної злагоди в Україні

Зміцнення міжетнічної злагоди в Україні є одним із фундаментальних завдань державної політики, що набуває особливої актуальності в контексті сучасних викликів. Повномасштабна війна спричинила безпрецедентні міграційні процеси, зокрема масштабне внутрішнє переміщення населення, що призвело до суттєвої зміни етнічного складу та демографічної структури в різних регіонах країни. У цих умовах, питання консолідації українського народу та забезпечення міжнаціональної злагоди є не лише соціальною, а й стратегічною передумовою для національної безпеки, стійкості суспільства та успішного післявоєнного відновлення.

У світовій практиці існує кілька основних теоретичних моделей врегулювання міжетнічних відносин: асиміляція, мультикультуралізм та інтеграція. Кожна з них пропонує власний підхід до взаємодії між домінуючою групою та етнічними меншинами.

Варто зауважити, що мультикультуралізм як філософська концепція та політична практика передбачає ідею інтеграції різних культур, що забезпечує їх взаємозбагачення та взаємодію. Ця модель ґрунтується на принципі «інтеграція без асиміляції» та легітимізує різні форми культурної самобутності. Вона полегшує взаємну комунікацію між етнонаціональними спільнотами та обмін

цінностями. Однак, політика мультикультуралізму не є беззаперечною. Вона все частіше сприймається як загроза розпаду стійких соціальних зв'язків та культурних традицій, що може призвести до ціннісної дезорганізації суспільств. Критики, як консервативного, так і ліберального спрямування, стверджують, що змішання культур може призвести до їх «усереднення» та руйнування багатовікових культурних засад [7, с. 6].

Інтеграція, на відміну від мультикультуралізму, робить акцент на процесі включення мігрантів та меншин у приймаюче суспільство. Ця модель передбачає засвоєння мови, норм та цінностей домінуючої культури (культурна інтеграція), а також включення до системи соціальних статусів та позицій (структурна інтеграція). Інтеграція є більш активним процесом, ніж просте співіснування, яке може бути властиве мультикультуралізму [40, с. 141].

Наголосимо, що асиміляція є однією з найстаріших моделей врегулювання міжетнічних відносин, що передбачає поступове злиття етнічних меншин із домінуючою культурою. У її межах етнічні групи мають відмовитися від своєї мовної, культурної та релігійної самобутності задля прийняття норм і цінностей більшості. Такий підхід активно застосовувався в країнах із жорсткою централізованою політикою націєтворення (наприклад, у Франції чи Туреччині), де громадянська лояльність тісно пов'язувалася з уніфікованою національною ідентичністю.

На наш погляд, ситуація з міжетнічними відносинами в Україні сьогодні ускладнюється наслідками повномасштабного вторгнення. Масштабне внутрішнє переміщення населення докорінно змінило етнічну структуру в багатьох регіонах, створюючи нові виклики для соціальної адаптації та інтеграції. Ці зміни вимагають від держави та суспільства не лише визнання прав, але й надання конкретної підтримки для адаптації.

Крім того, зовнішня міграція, що спричинила виїзд мільйонів українців за кордон, а також потреба в реінтеграції тих, хто повертається, створює додаткові завдання. Державі необхідно розробляти політики, які б не лише захищали існуючі меншини, а й ефективно інтегрували нові групи населення, що

з'являються або змінюють місце проживання. Відсутність чіткої концепції етнополітики, яка б враховувала ці динамічні зміни, ставить під загрозу соціальну згуртованість і стабільність у повоєнний період. Тому формування довгострокового та цілісного бачення є першочерговим завданням для уряду України.

Вважаємо, що аналіз досвіду інших поліетнічних держав дозволяє виділити ефективні механізми та інструменти, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Канадська модель мультикультуралізму.

Канадська модель етнополітики є одним з найвідоміших прикладів, що ґрунтується на принципах мультикультуралізму та соціальної інклюзії. Вона проголошує мультикультуралізм «фундаментальною рисою канадського населення і національної ідентичності» [64].

Державна політика в цьому напрямку реалізується через конкретні інструменти, такі як Канадський день мультикультуралізму, заснований урядом. Вона також передбачає системну підтримку різних культурних груп, допомогу в подоланні бар'єрів для повноцінної участі в суспільстві та сприяння творчому обміну [49].

Фінансова підтримка є невід'ємною частиною цієї моделі. Уряд Канади надає гранти та стипендії для підтримки іноземних студентів та дослідників, а також фінансує мультикультурні ініціативи через такі програми, як Канадський фонд місцевих ініціатив.

Естонська модель інтеграції.

Естонія, яка має значний досвід протидії русифікації, обрала модель інтеграції, що фокусується на обов'язковості володіння державною мовою. Політика країни ґрунтується на принципі, що інтеграція не обмежується лише мовними навичками, але водночас є ключовою для розвитку та успіху всіх громадян.

Головним інструментом цієї політики є державний Фонд інтеграції (Integratsiooni Sihtasutus) [62]. Цей фонд пропонує безкоштовні мовні курси

естонської мови для різних категорій іммігрантів, включаючи тих, хто прибув звичайним шляхом, та тих, хто отримав тимчасовий захист. Цей підхід є системним і забезпечує можливість для кожного члена суспільства ефективно взаємодіяти в єдиному мовному та культурному просторі.

Досвід Естонії демонструє, що лінгвістична інтеграція є наріжним каменем для соціальної згуртованості. Це особливо актуально для України, яка має подолати наслідки довготривалої русифікації, і де знання української мови є критично важливим для формування єдиної громадянської ідентичності.

Німецька політика інтеграції.

Німецький підхід до інтеграції є комплексним і прагматичним. Він охоплює три основні виміри: культурну (акультурацію), структурну та взаємодіючу інтеграцію. Культурна інтеграція передбачає засвоєння мігрантами мови та норм приймаючого суспільства. Структурна інтеграція – включення у систему соціальних позицій, а взаємодіюча – участь у соціальних мережах та групах.

Ключовим інструментом цієї політики є інтеграційні курси, які є частково оплачуваними, але обов'язковими для певних категорій іммігрантів. Ці курси включають не лише інтенсивне вивчення німецької мови до рівня B1, необхідного для отримання громадянства, а й орієнтаційний модуль, присвячений політиці, історії та культурі країни [16]. Невиконання цієї вимоги може мати наслідки, такі як зменшення соціальної допомоги або відмова в продовженні посвідки на проживання.

Польська система закріплення прав національних меншин.

Досвід Польщі є цінним для України у сфері законодавчого визначення національних меншин та їх прав. Польське законодавство чітко визначає, хто належить до національних меншин, встановлюючи критерій постійного проживання на території країни щонайменше 100 років. Цей підхід дозволяє чітко розмежувати історично сформовані меншини від нової імміграції.

Закон гарантує права меншин, включаючи заборону дискримінації, сприяння реальній рівності та підтримку культурної самобутності. Він також

передбачає фінансову підтримку для збереження культурної ідентичності, зокрема для встановлення двомовних дорожніх знаків [14].

Виходячи з аналізу поточного стану та міжнародного досвіду, для України є необхідним перехід від декларативної до проактивної, системної та комплексної державної етнополітики.

Першочерговою рекомендацією є розробка та прийняття на найвищому рівні (законом) єдиної концепції державної етнополітики. Цей документ має стати довгостроковою дорожньою картою, що подолає декларативний характер чинних законів та уникне ситуативного реагування. Концепція має ґрунтуватися на збалансованому підході, що поєднує повагу до культурних прав меншин (елементи мультикультуралізму) із принципами активної інтеграції (націленість на формування єдиної громадянської ідентичності). Вона повинна чітко розмежовувати підходи до історично сформованих меншин та нових категорій населення, таких як внутрішньо переміщені особи та іммігранти, як це робиться в Польщі.

Для забезпечення ефективної реалізації політики необхідно створити профільний центральний орган виконавчої влади (наприклад, Міністерство інтеграції) або незалежний державний фонд за моделлю Естонії. Такий інститут забезпечив би системну імплементацію державної політики, стабільне фінансування та координацію всіх зусиль, уникнувши розпорошеності функцій між різними відомствами.

Цей орган міг би виконувати функції фінансування проєктів, розробки освітніх програм та моніторингу міжгрупових відносин. Канадський досвід показує, що без достатнього фінансування навіть найкращі концепції залишаються маргінальними.

За аналогією з німецькою та естонською практиками, Україні слід запровадити обов'язкові інтеграційні курси для певних категорій осіб, що прагнуть отримати громадянство або статус постійного проживання. Ці курси повинні включати не лише інтенсивне вивчення української мови, а й знання історії, культури та правових основ українського суспільства. Проходження

таких курсів може бути умовою для отримання певних соціальних благ чи адміністративних послуг.

Одночасно, держава має розробити та фінансувати програми з міжкультурного діалогу, що сприятимуть взаєморозумінню та подоланню стереотипів. Ці проєкти можуть включати культурні фестивалі, спільні мистецькі резиденції та освітні заходи, що сприятимуть творчому обміну між етнічними групами та формуванню спільних цінностей.

Не менш важливо й те, що у сучасних умовах інформаційна політика є критично важливою для зміцнення міжетнічної злагоди. Україні необхідно розробити стратегію, яка б включала просвітницькі кампанії, медіaproєкти та заходи з протидії мові ворожнечі та ксенофобії. Активна та цілеспрямована комунікація держави може ефективно протистояти дезінформаційним кампаніям, спрямованим на розкол українського суспільства, та сприяти формуванню позитивного образу поліетнічної України.

Підсумовуючи наголосимо, що зміцнення міжетнічної злагоди в Україні потребує переходу від декларативних заяв до системної, проактивної та фінансово підкріпленої етнополітики. Для України пріоритетними завданнями мають стати розроблення та закріплення єдиної концепції етнополітики, створення спеціалізованого органу чи фонду для її фінансування, запровадження інтеграційних курсів для нових груп населення та активна підтримка міжкультурного діалогу. Це дозволить не лише протидіяти дезінформаційним впливам і розколу суспільства, а й забезпечити стійкий розвиток, ефективне післявоєнне відновлення та формування єдиної демократичної поліетнічної держави.

ВИСНОВКИ

— дослідили поняття, типологію та причини виникнення етнополітичних конфліктів. Сучасні етнополітичні конфлікти є багатогранним явищем, що виникає внаслідок політизації етнічності – перетворення культурних відмінностей на рушійну силу боротьби за владу та ресурси. Це протистояння є невід’ємною частиною суспільного життя, особливо в поліетнічних державах, що переживають процеси національного відродження або гібридні війни. У теоретичному вимірі виділяють три ключові концепції: примордіалізм, інструменталізм та конструктивізм. Таким чином, глибоке розуміння сутності та причин етнополітичних конфліктів є критично важливим для розробки ефективних механізмів їхнього попередження, оскільки запобігання переходу латентної напруги у відкриту конфронтацію є головною умовою забезпечення національної безпеки;

— розглянули методологічні підходи до вивчення внутрішніх і зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів. Критично важливо використовувати синтетичний методологічний підхід. Цей підхід відходить від застарілих монодисциплінарних парадигм, таких як примордіалізм та інструменталізм, і переходить до інтеграції різних наукових шкіл. Аналіз внутрішніх вимірів конфліктів вимагає застосування структурно-функціонального, соціально-психологічного та інституційного підходів, що дозволяють вивчити роль нерівностей, ірраціональних чинників, стереотипів та неефективної державної політики. Водночас, дослідження зовнішніх вимірів етнополітичних конфліктів потребує інтеграції з теоріями міжнародних відносин (реалізм, лібералізм, конструктивізм), що дозволяє аналізувати мотиви втручання зовнішніх акторів. Зокрема, теорія «розширення конфлікту» є особливо цінною, оскільки дозволяє пояснити, як внутрішні етнічні протистояння можуть переростати у міжнародні через інструментальні або афективні мотивації зовнішніх сил;

— охарактеризували внутрішні чинники та прояви етнополітичних конфліктів в Україні. Проблема етнополітичних конфліктів в Україні є

багатогранною і глибоко вкоріненою у внутрішніх чинниках. Історична спадщина, зокрема політика русифікації та формування регіональних ідентичностей за часів СРСР, створила потенціал для етнополітичної напруги, що вибухнула після здобуття незалежності. Політико-правовий ландшафт, що характеризується відсутністю консолідаційної стратегії та інструменталізацією етнічності місцевими елітами, а також соціально-економічна диференціація регіонів, стали родючим ґрунтом для конфліктогенезу. Аналіз конкретних випадків, як-от земельний конфлікт із кримськими татарами, напруга з угорською та румунською громадами навколо освітньої політики, а також суперечності з болгарською меншиною під час децентралізації, доводить, що ці конфлікти, попри зовнішній вплив, мають глибокі внутрішні корені. Найдраматичнішим прикладом є конфлікт на Донбасі, де внутрішні етно-регіональні відмінності та економічні проблеми стали не причиною, а передумовою, яку зовнішня сила майстерно використала для агресії. Таким чином, етнополітична напруга в Україні є результатом складної взаємодії історичних, політичних, соціально-економічних та ідентифікаційних чинників, що слугують підґрунтям для зовнішнього втручання та маніпуляцій;

— дослідили зовнішній вплив на розвиток етнополітичних конфліктів: роль сусідніх держав та міжнародних акторів. Історична «прикордонність» України та імперська спадщина росії створили сприятливий ґрунт для агресивних доктрин, зокрема концепції «Русского мира», яка слугує ідеологічним виправданням для втручання під приводом «захисту російськомовних». Це було особливо очевидним під час анексії Криму та війни на Донбасі, які стали класичними прикладами гібридної війни, де пропаганда та проксі-сили використовувалися для інспірації конфліктів. Інші сусідні держави, як-от Угорщина, також використовують етнокультурні питання для політичного тиску, що підриває євроатлантичні прагнення України. У відповідь на ці загрози, міжнародні актори, такі як НАТО, ЄС та США, надають безпрецедентну військову та фінансову підтримку, тоді як українська діаспора діє як потужний продержавний актор. Таким чином, етнополітичні конфлікти в

Україні є результатом не стільки внутрішніх суперечностей, скільки інспірованого ззовні втручання, що вимагає зміцнення обороноздатності, боротьби з дезінформацією та поглиблення інтеграції в євроатлантичні структури для забезпечення національної безпеки;

— розглянули роль держави у врегулюванні етнополітичних суперечностей. Україна, як поліетнічна держава, продемонструвала значну еволюцію у своїй етнополітиці, перейшовши від інерційної, успадкованої від СРСР, до проактивної та інституціоналізованої моделі. Ця трансформація була прискорена екзистенційними викликами, а саме агресією росії та вимогами для членства в ЄС. Законодавчими досягненнями стало прийняття Законів України «Про національні меншини (спільноти) України» та «Про корінні народи України», що надало правовий захист етнічним групам і стало відповіддю на російську агресію та анексію Криму. Створення Державної служби з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) дозволило формалізувати управління етнополітичною сферою, що є ключовим для протидії гібридним загрозам та використання релігійних структур як інструментів впливу;

— окреслили можливі шляхи зміцнення міжетнічної злагоди в Україні. Зміцнення міжетнічної злагоди в Україні є стратегічним імперативом в умовах повномасштабної війни, що вимагає переходу від декларативної до проактивної та системної етнополітики. Світовий досвід пропонує кілька моделей – асиміляцію, мультикультуралізм (як у Канаді) та інтеграцію (як в Естонії та Німеччині), кожна з яких має свої переваги та недоліки. Для України найбільш ефективним є збалансований підхід, що поєднує повагу до культурних прав меншин із принципами активної інтеграції, націленої на формування єдиної громадянської ідентичності. У зв'язку з цим, ключовими шляхами зміцнення міжетнічної злагоди є: розробка та законодавче закріплення єдиної концепції державної етнополітики; створення спеціалізованого профільного органу або фонду для її фінансування та координації; запровадження обов'язкових інтеграційних курсів для нових груп населення, що охоплюватимуть не лише мову, а й історію та культуру; а також посилення міжкультурного діалогу та

активної інформаційної політики для протидії дезінформації. Ці заходи дозволять не лише ефективно інтегрувати внутрішньо переміщених осіб та інші етнічні групи, а й перетворити культурне розмаїття на конкурентну перевагу, що є фундаментальною умовою для стійкого розвитку, успішного післявоєнного відновлення та європейського майбутнього України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієв А. Самозахоплення чи самоповернення: як кримські татари виборювали право жити в Криму. 2025. URL: <https://qirim.news/news/samozahoplennya-chi-samopovernennya-yak-krimski-tatari-viboryuvali-pravo-zhiti-v-krimu> (дата звернення: 09.09.2025)
2. Аналіз змін до Закону України "Про національні меншини (спільноти) України". Опора. 2023. URL: <https://www.oporaua.org/other/analiz-zmin-do-zakonu-ukrayini-pro-nacional-ni-menshini-spil-noti-ukrayini-24987> (дата звернення: 09.09.2025)
3. Битва за Українську Мову Через Призму Сучасної Науки. 2017. URL: <https://www.huri.harvard.edu/news/> (дата звернення: 09.09.2025)
4. Білоус Т. Війна на Донбасі та свобода дискусії. 2020. URL: <https://commons.com.ua/uk/vijna-na-donbasi-ta-svoboda-diskusiyi/> (дата звернення: 09.09.2025)
5. В окопі національностей немає. Всі ми разом захищаємо нашу країну. 2023. URL: <https://dess.gov.ua/v-okopi-natsionalnostey-nemaie-vsi-my-razom-zakhyshchaiemo-nashu-krainu/> (дата звернення: 09.09.2025)
6. Васьків Н. Українсько-єврейські взаємини в Галичині першої чверті ХХ ст.: виклики й перспективи співіснування. *Народознавчі зошити*. 2025. № 1 (181). С. 71–83.
7. Від мультикультуралізму до транскультурності: проблема збереження цінностей цивілізованого співіснування: монографія. В. М. Судакова, Н. Б. Отрешко та інші. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2018 с.
8. Вітман К. М., Завгородня Ю. В. Сучасні тенденції етнополітичних процесів : навчально-методичний посібник для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Одеса : Фенікс, 2021. 61 с.
9. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 400 с.

10. Дерев'янка С. М. Методологія політичної науки : навчально-методичний посібник для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2022. 124 с.
11. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті | Держетнополітики. URL: <https://dess.gov.ua/> (дата звернення: 09.09.2025)
12. Етнополітика. ЕСУ. URL: <https://esu.com.ua/article-18068> (дата звернення: 08.09.2025)
13. Етнопсихологія. Л. Е. Орбан, В. Д. Хрущ, В. К. Ларіонова та ін. Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника, 1994. 83 с.
14. Закон Польської Республіки “Про національні та етнічні меншини та про регіональну мову”. URL: <http://language-policy.info/movne-zakonodavstvo/polska-respublika/zakon-polskoji-respubliky-pro-natsionalni-ta-etnichni-menshyny-ta-pro-rehionalnu-movu/> (дата звернення: 10.09.2025)
15. Зіник Ю. Місце етнополітичних конфліктів у сучасному світі. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46399/1/%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (дата звернення: 09.09.2025)
16. Інтеграційні курси в Німеччині. 2025. URL: <https://ua-migrant.pl/yntegracijni-kursy-v-nimechchyni/> (дата звернення: 10.09.2025)
17. Кіссе А. Новітні концепції етнічного конфлікту: сутність і типологія. Політичний менеджмент. 2005. № 1. С. 14–23.
18. Котелянець О. О. Генеза етнополітичних конфліктів у вітчизняній та зарубіжній історіографії. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotelianets_Olha/Geneza_etnopolitychnykh_konfliktiv_u_vitchyzniani_ta_zarubizhnii_istoriohrafii.pdf (дата звернення: 08.09.2025)
19. Кошкіна С. Що таке «руський мір» і як він став ідеологією путінського фашизму? LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2024/05/14/613111_shcho_take_russkiy_mir_i_yak_vin_stav.html (дата звернення: 09.09.2025)

20. Лікарчук Н. В., Лікарчук Д. С., Шевель І. П. Основні аспекти етнічних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2021. № 7. С. 39–54.
21. Обух В. Зі своїм статутом в чужу реформу, або Чому Софія проти нашої децентралізації. Укрінформ. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3030363-zi-svoim-statutom-v-cuzu-reformu-abo-comu-sofia-proti-nasoi-decentralizacii.html> (дата звернення: 09.09.2025)
22. Овчаренко В. Регіональні особливості розвитку етнополітичних процесів в Україні (1991 – 2010 рр.). *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 137. С. 89–94.
23. Петруньо К. "Це політичний конфлікт", політолог Дмитро Тужанський про ситуацію з угорською спільнотою на Закарпатті. Суспільне Ужгород. 2023. URL: <https://suspilne.media/uzhhorod/368410-ce-politichnij-konflikt-politolog-dmitro-tuzanskij-pro-situaciu-z-ugorskou-spilnotou-na-zakarpatti/> (дата звернення: 09.09.2025)
24. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь). Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін.; за ред. Е.М.Лібанової. Київ: НАН України, 2015. 363 с.
25. Полянська Я. Мовні претензії сусідів: Україна пояснила Румунії освітній закон. Радіо Свобода. 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28760977.html> (дата звернення: 09.09.2025)
26. Про корінні народи України. Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 09.09.2025)
27. Про національні меншини (спільноти) України. Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 09.09.2025)
28. Проблеми національної ідентичності як чинник вразливості суспільства та держави. 2024. URL: <https://censs.org/problems-of-national-identity-as-a-factor-of-vulnerability-of-society-and-the-state/> (дата звернення: 09.09.2025)

29. Рибалко К. Правове регулювання земель релігійних організацій. 2025. URL: <https://unba.org.ua/publications/10713-pravove-regulyuvannya-zemel-religijnih-organizacij.html> (дата звернення: 09.09.2025)
30. Римаренко С. Теоретичні засади етнополітології. *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 138. С. 22–24.
31. Росіяни примусово паспортизують українців на ТОТ Запоріжжя та Херсонщини – Маляр. Укрінформ. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3731578-rosiani-primusovo-pasportizuut-ukrainciv-na-tot-zaporizza-ta-hersonsini-malar.html> (дата звернення: 09.09.2025)
32. Руденко Ю. Ю. Сучасні виклики та загрози етнополітичній безпеці України: теоретичні та практичні аспекти. *Регіональні студії*. 2025. № 40. С. 67–71.
33. Савицька О. В., Співак Л. М. Етнопсихологія: навч. посібн. Київ: Каравела. 2011. 264 с.
34. Самозахоплення чи самоповернення: житлова проблема кримських татар після депортації. СЕМААТ Кримське громадське медіа. 2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=P41ap5POpRU&ab_channel=CEMAAT%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0 (дата звернення: 09.09.2025)
35. Собенко Н. Закон про заборону релігійних установ, пов'язаних із РФ, набув чинності. Суспільне новини. 2023. URL: <https://suspilne.media/842711-zakon-pro-zaboronu-religijnih-ustanov-povazanih-iz-rf-nabuv-cinnosti/> (дата звернення: 09.09.2025)
36. Тимоць Б. Управління етнонаціональними та класовими конфліктами в умовах модернізації суспільства. *Український науковий журнал Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. 2013. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1191> (дата звернення: 08.09.2025)

37. Трачук М. Загроза із Заходу: як Угорщина претендує на українське Закарпаття. Ua. news. 2025. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/zagroza-iz-zakhodu-iak-ugorshchina-pretenduie-na-ukrayinske-zakarpattia> (дата звернення: 09.09.2025)
38. Угорщина: новий закон України про освіту викликав критику влади і правих екстремістів. 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28720750.html> (дата звернення: 09.09.2025)
39. Федик І. Недружні жести з боку дружньої Болгарії. 2020. URL: <https://cacds.org.ua/%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%BD%D1%96-%D0%B6%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B7-%D0%B1%D0%BE%D0%BA%D1%83-%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%97-%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80/> (дата звернення: 09.09.2025)
40. Хом'як А. Інтеграція мігрантів у європейські суспільства: інтеграційна політика та громадська думка. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Випуск 3 (43). С. 139–146.
41. Червеньяк К. Т. Причини виникнення та реалізації етнополітичних загроз у сучасній Україні. *Регіональні студії*. 2018. № 14. С. 63–69.
42. Чому мовне питання не було приводом для початку війни на Донбасі/ 2019. Stop Fake. URL: <https://www.stopfake.org/uk/chomu-movne-pytannya-ne-bulo-pryvodom-dlya-pochatku-vijny-na-donbasi/> (дата звернення: 09.09.2025)
43. Шамборовська О. Типологія та класифікація теоретичних концепцій дослідження етнонаціональних конфліктів у сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. Випуск 30. С. 147–156.
44. Шаповалова А. М. Етнополітичні конфлікти в умовах глобалізації: сучасні виклики та динаміка. *POLITICUS. Науковий журнал*. 2025. № 3. С. 203–209.

45. Щорічник СІПРІ 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/07/24/2024-SIPRI-SUMMARY-1-SITE.pdf> (дата звернення: 09.09.2025)
46. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт: монографія. Київ: Логос, 2018. 468 с.
47. Яка етнічна політика потрібна Україні? 2013. URL: <https://naub.ua.edu.ua/yaka-etnichna-polityka-potribna-ukrajini/> (дата звернення: 09.09.2025)
48. Ярема О. Насильницька русифікація на окупованих територіях стає критичною, — ЦНС. Детектор медіа. 2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/231988/2024-09-10-nasylnytska-rusyfikatsiya-na-okupovanykh-terytoriyakh-staie-krytychnoyu-tsns/> (дата звернення: 09.09.2025)
49. About the Canadian Multiculturalism Act. URL: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/about-multiculturalism-anti-racism/about-act.html> (дата звернення: 10.09.2025)
50. Beznosiuk M. Putin's hybrid war against Europe continues to escalate. 2025. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-hybrid-war-against-europe-continues-to-escalate/> (дата звернення: 09.09.2025)
51. Carment D., James P., Taydas Z. The Internationalization of Ethnic Conflict: State, Society, and Synthesis. *International Studies Review*. 2009. Vol. 11. P. 63–86.
52. Conflict in Ukraine's Donbas: A Visual Explainer. URL: <https://www.crisisgroup.org/visual-explainers/conflict-ukraines-donbas-visual-explainer> (дата звернення: 09.09.2025)
53. Crisis in Crimea. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/Crimea/History> (дата звернення: 09.09.2025)
54. Darmayadi A., Surya A., Soares J. R. The role of international organizations in handling the humanitarian crisis as a impact of the russian-ukrainian war. *Proceeding of International Conference on Business, Economics, Social*

Sciences, and Humanities. 2024. Vol. 7. P. 335–347. URL: <https://proceedings.unikom.ac.id/index.php/icobest/article/view/543/529> (дата звернення: 09.09.2025)

55. Donbas Separatism: Domestic, External and Domestic-External Factors. 2014. URL: <https://www.ponarseurasia.org/donbas-separatism-domestic-external-and-domestic-external-factors/> (дата звернення: 09.09.2025)

56. Festinger L. An Introduction to the Theory of Cognitive Dissonance. 1956. URL: <https://www.panarchy.org/festinger/dissonance.html> (дата звернення: 09.09.2025)

57. Gerring J. Case Study Research: Principles and Practices. 2nd ed. Cambridge University Press; 2016. 362 p.

58. Gurr T. R. Minorities at risk. A global view of ethnopolitical conflicts. United States institute of peace press. 1993. 427 p.

59. Gurr T. R. Why men rebel. Princeton: Princeton University Press, 1970. 421 p.

60. Huntington S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York, NY: Simon and Schuster, 1996. URL: <https://www.beyondintractability.org/bksum/huntington-clash> (дата звернення: 08.09.2025)

61. Information Warfare: Issues for Congress. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/R45142> (дата звернення: 09.09.2025)

62. Integratsiooni Sihtasutus. Official cite. URL: <https://www.integratsioon.ee/en> (дата звернення: 10.09.2025)

63. Masters J. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. 2023. URL: <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia> (дата звернення: 09.09.2025)

64. Ranee K. L. Multiculturalism in Canada. 2025. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/politics-and-government/multiculturalism-canada> (дата звернення: 10.09.2025)

65. Rothschild J. *Ethnopolitics, A Conceptual Framework*. New York: Columbia University Press. 1981. 290 p.
66. Tittenbrun J. Ralph Dahrendorf's conflict theory of social differentiation and elite theory. 2011. URL: <https://smp.edu.pl/ralph-dahrendorfs-conflict-theory-of-social-differentiation-and-elite-theory/> (дата звернення: 09.09.2025)
67. Ukraine and its neighbors: analysis of regional trends. URL: https://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/susidy_eng.pdf (дата звернення: 09.09.2025)
68. Ukraine's Struggle for Independence in Russia's Shadow. URL: <https://www.cfr.org/timeline/ukraines-struggle-independence-russias-shadow> (дата звернення: 09.09.2025)
69. United with Ukraine. 2025. URL: <https://2021-2025.state.gov/united-with-ukraine/> (дата звернення: 09.09.2025)
70. WWII Volhynia tragedy and its lasting impact on Polish-Ukrainian relations: analysis. 2025. URL: <https://www.polskieradio.pl/395/7784/artykul/3477346,wwii-volhynia-tragedy-and-its-lasting-impact-on-polishukrainian-relations-analysis> (дата звернення: 09.09.2025)
71. Zhurzhenko T. How War Is Rebordering Ukraine. *Current History*. 2024. Vol. 123 (855). P. 249–255. URL: <https://online.ucpress.edu/currenthistory/article-split/123/855/249/203276/How-War-Is-Rebordering-Ukraine> (дата звернення: 09.09.2025)